

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

SOUČASNÁ HOSPODÁŘSKÁ KRIZE EUROZÓNY A JEJÍ ANALOGIE
S KRIZÍ RVHP

Bakalářská práce

Olomouc 2013

Vít Stefanovič

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

SOUČASNÁ HOSPODÁŘSKÁ KRIZE EUROZÓNY A JEJÍ ANALOGIE
S KRIZÍ RVHP

Bakalářská práce

Autor: Vít Stefanovič

Vedoucí práce: Doc. Ing. Richard Pospíšil, Ph.D.

Olomouc 2013

Podklad pro zadání BAKALÁŘSKÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
STEFANOVIČ Vít	Pampelišková 302, Jemišov	F10353

TÉMA ČESKY:

Současná hospodářská a finanční krize eurozóny a její analogie s krizí RVHP

NÁZEV ANGLICKY:

Contemporary financial and economical crisis of eurozone and its comparison to the crisis of Comecon

VEDOUcí PRÁCE:

Doc. Ing. Richard Pospíšil, Ph.D. - KAE

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

1. Úvod, stanovení cílů práce
2. Historický vývoj RVHP
3. Historický vývoj měnové unie v Evropě od Evropských společenství k eurozóně
4. Společné a rozdílné znaky obou celků
5. Příčiny krize RVHP
6. Proces přechodu od hospodářské unie k unii měnové, Nutné předpoklady pro úspěšné dlouhodobé fungování měnové unie
7. Příčiny současné krize eurozóny jako měnové unie
8. Analogie krizí obou celků a její vyhodnocení
9. Závěr

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- DJAKIN, B. G. RVHP - problémy a perspektivy integrace. 1. vyd. Praha, 1980.
- DYSON, Kenneth H. European states and the Euro: Europeanization, variation, and convergence. New York: Oxford University Press, 2002, 418 s. ISBN 01-992-5026-X.
- FIALA, Petr a Markéta PITROVÁ. Evropská unie. 2., dopl. a aktualiz. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009, 803 s. ISBN 978-807-3252-236.
- GRAUWE, Paul de. The economics of monetary integration: Europeanization, variation, and convergence. 3rd rev. ed. New York: Oxford University Press, 1997, 228 s. ISBN 01-987-7549-0.
- HANUSOVÁ, Michaela. Jedna měna pro jednu Evropu: Nejvýznamnější ekonomický projekt 90. let 20. století. Olomouc, 2009. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci.
- CHVOJKA, Petr. Měnové vztahy v integraci RVHP: Pokus o teorii měny a měnové politiky v podmínkách mezinár. ekon. integrace. Vyd. 1. Praha, 1979
- NĚMEČEK, Eduard. Mezinárodní měnový systém: Otázka konvertibility, stability a likvidity. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000, 247 s. ISBN 80-246-0081-1.

Podpis studenta:

Datum:

Podpis vedoucího práce:

Datum:

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: „Současná hospodářská krize eurozóny a její analogie s krizí RVHP“ vypracoval samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedl jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne.

Podpis

Touto cestou bych chtěl poděkovat Doc. Ing. Richardu Pospíšilovi, Ph.D., za odborné a aktivní vedení mé bakalářské práce a za pomoc poskytnutou v průběhu jejího vypracování.

Obsah

Úvod.....	8
1 Historický vývoj RVHP	11
1.1 Okolnosti a důvody vzniku RVHP	11
1.2 První etapa vývoje: RVHP do začátku sedmdesátých let	13
1.3 Druhá etapa vývoje: Komplexní program, krize SSSR a rozpad RVHP	16
1.4 Souhrn hospodářského vývoje zemí RVHP	18
2 Historický vývoj integrace v Evropě od Evropských společenství k eurozóně.....	20
2.1 Cesta k Evropským společenstvím	20
2.2 Prohloubení integrace až k eurozóně	23
3 Společné a rozdílné znaky obou celků.....	27
3.1 Jednoznačné rozdíly.....	27
3.2 Znaky společné v některých aspektech.....	28
3.3 Společné znaky RVHP a Evropské unie.....	29
3.4 Podoby hospodářské a měnové integrace v RVHP a v EU	31
3.4.1 Hospodářská unie v rámci RVHP	31
3.4.2 Měnová integrace v rámci RVHP	32
3.4.3 Hospodářská unie v rámci EU a států eurozóny	32
3.4.4 Měnová unie v EU	35
4 Příčiny krize RVHP	38
4.1 Krize bezprostředně po založení RVHP	38
4.2 Pokusy o reformu.....	41
4.2.1 Problém extenzivního růstu ekonomiky	42
4.2.2 Cíle, podoby, omezení a výsledky dílčích reforem	43
4.3 Problém mezinárodní socialistické dělby práce.....	44
4.4 Problém uměle nastavených cen a pokus o řešení v podobě převoditelného rublu	45
4.5 Shrnutí příčin krize RVHP	47
5 Nutné předpoklady pro úspěšné dlouhodobé fungování měnové unie	48
5.1 Optimální měnová zóna	48
6 Příčiny současné krize eurozóny jako měnové unie	50
6.1 Eurozóna jako neoptimální měnová zóna	50
6.1.1 Problém nesladěnosti hospodářských cyklů států eurozóny.....	51

6.1.2	Problém nestejného vývoje inflace členských zemí eurozóny	53
6.1.3	Problém heterogenity hospodářské vyspělosti členských zemí eurozóny	54
6.1.4	Maastrichtská kritéria, jejich (ne)adekvátnost pro posouzení vhodnosti kandidáta pro vstup do eurozóny a jejich vlastní (ne)dodržení těmito kandidáty ..	58
6.2	Ostatní příčiny krize eurozóny	63
7	Analogie krizí obou celků a její vyhodnocení	66
7.1	Shrnutí příčin a rozsahu krize RVHP	66
7.2	Shrnutí příčin a průběh krize eurozóny	66
7.2.1	Průběh krize eurozóny	66
7.3	Analogie krize eurozóny a krize RVHP	68
7.3.1	Podobné jevy v průběhu krizí	68
7.3.2	Možné scénáře vyřešení krizí	70
7.3.2.1	Možný scénář bezproblémově fungující RVHP	70
7.3.2.2	Možný scénář bezproblémově fungující eurozóny	71
7.3.3	Společná příčina krizí RVHP a eurozóny	72
7.3.4	Dopady společné příčiny krizí RVHP a eurozóny	73
	Závěr	74
	Summary	76
	Seznam pramenů a literatury	77
	Literatura	77
	Internetové zdroje	78
	Seznam zkratk	80
	Seznam grafů	81
	Seznam tabulek	82

Úvod

Zabývat se ve své bakalářské práci současnou krizí eurozóny a jejím srovnáním s krizí Rady vzájemné hospodářské pomoci (dále jen RVHP) jsem se rozhodl z několika důvodů. Prvním z nich je, že současná krize eurozóny je téma velmi aktuální a protože je Česká republika členem Evropské unie, i když v současnosti není členem eurozóny samotné, dotýká se tak zmíněná krize nepřímo i mne.

Abych mohl pokračovat k důvodu druhému, je nejdříve nutno definovat krizi jako ekonomický pojem. Podle Malé encyklopedie moderní ekonomie lze ekonomickou krizi, neboli depresi vymezit takto:

„Pokud HDP¹ klesal po dvě po sobě následující čtvrtletí, říkáme, že v ekonomice došlo k recesi. Je-li recese zvláště hluboká, bývá označována, jako deprese. Recese se vyznačuje výrazným poklesem agregátní poptávky, klesají nákupy spotřebních statků, zejména statků dlouhodobé spotřeby (...) a roste nezaměstnanost. Firmy postupně omezují výrobu a klesá reálný HDP.“ (Sojka, Konečný 2006, 75)

Podle Sojky a Konečného (2006) Okunův zákon² vymezuje vzájemnou závislost reálného poklesu HDP a zvýšení nezaměstnanosti. Tvrdí a graficky znázorňuje, že s každými dvěma procentními body, o které poklesne reálný HDP oproti potencionálnímu HDP se nezaměstnanost zvýší nad přirozenou úroveň³ o jeden procentní bod.

Druhým mým důvodem pro volbu tohoto tématu je, že věřím, že k tomu, aby se jakýkoli problém vyřešil je třeba nejen odstranit jeho následky, ale také vyhledat jeho příčinu a do budoucna zamezit jejímu opakování. A protože při pohledu zpět je historie lidstva plná opakujících se chyb, logickým krokem je sáhnout po jiném celku, který procházel krizí a provést srovnání jeho krize se současnou krizí eurozóny.

¹ Hrubý domácí produkt.

² „Okunův zákon (...) říká, že elasticita poměru mezi skutečným a reálným výstupem, vyčíslená vzhledem ke změně míry nezaměstnanosti, zůstává konstantní a rovná se přibližně 3,0. Čili hrubý odhad ztráty blahobytu spojený s dočasným zvýšením míry nezaměstnanosti o jeden procentní bod by činil tři procenta reálného výstupu.“ (Pearce 1994, 279)

³ *Přirozená míra nezaměstnanosti je míra nezaměstnanosti, která vyplývá ze stávající struktury ekonomiky. Determinována je strukturálními a dalšími setrvačnými silami ekonomiky, které nelze potlačit růstem agregátní poptávky.* (Pearce 1994, 344)

RVHP určitě na první pohled nepůsobí jako podobné eurozóně nebo Evropské unii, často dokonce bývala označována za protipól Evropského hospodářského společenství (dále EHS).

Je ale jedním z cílů mé bakalářské práce poukázat na zjevné i na skryté podobnosti mezi těmito dvěma celky a také na to, co tyto podobnosti znamenají.

Původním cílem této práce bylo nastínění několika návrhů pro zlepšení situace v eurozóně, nicméně po konzultaci s vedoucím práce jsem se rozhodl zúžit a specifikovat cíl práce na analýzu a srovnání krizí RVHP a eurozóny.

Už toto téma nabízí velké množství otázek k řešení, okruh problematiky je široký a závisí na velkém množství ukazatelů. Proto zůstanu jen u zmíněného srovnání.

Pokračovat v této myšlence a předložit návrhy pro zlepšení situace v eurozóně mám v plánu v rámci mé diplomové práce, během magisterského studia.

Je také nutno zmínit, že od okamžiku zadání této bakalářské práce a konečného vymezení její osnovy v únoru roku 2012 až k jejímu samotnému vypracování uplynul jeden rok. Za tento rok se situace v eurozóně samozřejmě změnila, například byl v březnu roku 2012 na summitu Evropské unie v Bruselu přijat tzv. fiskální pakt⁴. Těm změnám, které jsou relevantní k tématu této bakalářské práce se budu v jejím průběhu věnovat.

Protože v rámci pochopení fungování ať už jednoho nebo druhého celku je potřeba znát jeho historii, budu se jí v prvních kapitolách věnovat. Historii RVHP pokryji v kapitole první a historický vývoj měnové unie v Evropě od Evropských společenství⁵ k eurozóně v kapitole druhé. Evropskými společenstvími začnu v rámci historického vývoje hospodářské a měnové unie v Evropě proto, že první z nich, Evropské společenství uhlí a oceli (dále ESUO), vzniklo v roce 1952, tedy pouze tři roky po vzniku RVHP v roce 1949. Tyto první dvě kapitoly ale budou představovat pouze historický přehled obou celků, nikoli podrobné hodnocení zmíněných skutečností

⁴ Fiskální pakt, neboli smlouva o rozpočtové odpovědnosti, který nakazuje zemím, jež jej přijaly zakotvit do své legislativy možnost strukturálního deficitu státního rozpočtu jen do velikosti 0,5 % HDP (nebo do 1 % HDP, pokud veřejný dluh nedosahuje 60 % HDP). Pokud to země neučiní, hrozí jí pokuta až 0,1 % HDP. Nebyl zatím přijat Velkou Británií a Českou republikou.

⁵ Evropská společenství se skládala z Evropského hospodářského společenství (EHS), vzniklého v roce 1958, z Evropského společenství pro atomovou energii (EUROATOM), vzniklého v stejném roce a z Evropského společenství uhlí a oceli (ESUO), založeného v roce 1952. V této přesné podobě přestala Evropská společenství existovat v roce 2002, kdy vypršela Pařížská smlouva o založení ESUO.

z ekonomického hlediska. Stejně tak z důvodů, že tato práce nemá představit podrobné historické výčty, nebudou některé události, významné například pouze z politického hlediska, zmíněny.

V následující třetí kapitole provedu shrnutí společných i rozdílných znaků obou celků. Dalším krokem, v kapitole čtvrté, bude analýza krize RVHP a shrnutí jejích příčin. Čtvrtá a pátá kapitola tak budou tvořit jedno z východisek pro závěrečné srovnání krize RVHP v minulosti s krizí eurozóny v současnosti.

Dále uvedu nutné teoretické předpoklady pro úspěšné dlouhodobé fungování měnové unie. Toto téma pokryje pátá kapitola a ta bude východiskem pro kapitolu šestou, která bude řešit příčiny současné krize eurozóny jako měnové unie.

V sedmé a zároveň poslední kapitole se budu zabývat analogií krizí obou celků a jejím vyhodnocením, čímž naplním cíl své bakalářské práce.

Je také nutno zmínit, že část zdrojů týkajících se RVHP byla vydána před rokem 1989 v Československu, které v té době bylo členským státem RVHP. Ačkoli může být zpochybněna jejich důvěryhodnost z důvodu propagandy, která se v četných dokumentech vydaných v době členství Československa v RVHP opravdu vyskytovala, tyto dokumenty jsou použity jen jako zdroje historických faktů nebo v případech, kdy je dobový pohled na historické skutečnosti z různých důvodů žádaný.

Obecně jsou přesné statistické informace týkající se RVHP těžko dostupné a jejich spolehlivost diskutabilní a řada proměnných důležitých v dnešní ekonomii nebyla vykazována (např. HDP, deficit státního rozpočtu, nezaměstnanost).

Tato bakalářská práce tak v současné podobě neposkytuje kompletní přehled ekonomických ukazatelů RVHP v podobě grafů a tabulek, poskytuje však všechny informace, které byly dostupné, jsou relevantní k tématu a pocházely z dle mého názoru relevantních a důvěryhodných zdrojů.

Také je nutno dodat, že ve své práci budu vycházet z hlediska ekonomie pozitivní, nikoli normativní, hlavním cílem práce je tedy provést analýzu příčin a srovnání krizí, ne podávání návrhů k řešení⁶.

⁶ Přesto se několika úvahami na toto téma zabývat budu z důvodu úplnosti a celistvosti své bakalářské práce.

1 Historický vývoj RVHP

1.1 Okolnosti a důvody vzniku RVHP

V rámci hledání příčin vzniku RVHP je nutno uvědomit si historické souvislosti. Brzy po konci druhé světové války se vztahy mezi dřívějšími spojenci⁷ prudce zhoršovaly.

Podle Vykoukala (2000) si byl J. V. Stalin vědom, že byl Sovětský svaz i přes vítězství ve válce naprosto ekonomicky vyčerpán a že v přímém vojenském konfliktu se Spojenými státy nemá naději zvítězit. Proto se soustředil na výstavbu sovětského bloku⁸ prostřednictvím udržení jeho postavení, které získal v sousedních či blízkých státech. Nejdříve chtěl tyto státy s vládami nakloněnými Moskvě využít jako jakési nárazníkové pásmo proti případnému útoku na Sovětský svaz. Zpočátku Stalin netrval na tom, aby v těchto státech byly přímo komunistické vlády, jejich náklonnost k Moskvě a určitý vliv místních komunistických stran v koaličních vládách byl dostačující zárukou. Kvůli začínající studené válce však změnil názor a v těchto státech postupně docházelo k úplnému převzetí moci místními komunistickými stranami, které poslouchaly příkazy z Moskvy. K dokončení výstavby sovětského bloku došlo v roce 1947 a následně začala prudká sovětizace celého regionu, která měla přinést naprostý soulad ekonomických, politických, sociálních, kulturních i jiných struktur, institucí a hodnot se sovětským vzorem, bez ohledu na zájmy či tradice jednotlivých států. (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000, 65)

Dalším důležitým krokem k politické a ideologické integraci sovětského bloku bylo založení Informačního byra komunistických a dělnických stran (Informbyra) v roce 1947, které představovalo další nástroj k utužení sovětské kontroly nad zeměmi východního bloku. (Mouliš, Valenta, Vykoukal 1991, 34)

⁷ Zmíněnými spojenci jsou myšleni tři hlavní vítězové druhé světové války, jejichž spojenectví bylo jednou z hlavních příčin porážky hitlerovského Německa, tzv. Velká trojka :Velká Británie, USA a Sovětský svaz.

⁸ Mezi země sovětského bloku patřily: Československo, Polsko, Albánie (do r. 1956), Maďarsko, Rumunsko, Sovětský svaz a Východní Německo.

Založení Informbyra se dá pokládat za odpověď na Marshallův plán⁹, stejně jako za vysvětlení jeho odmítnutí Sovětským svazem. Ve svém projevu při založení Informbyra sovětský delegát Andrej Ždanov citoval základní klišé o rozdělení světa na dva nepřátelské celky.

Sovětský svaz tedy Marshallův plán jednoznačně odmítl a v rámci ideologické jednoty v sovětském bloku donutil k odmítnutí prostřednictvím Informbyra i ty země sovětského bloku, které měly o jeho přijetí zájem¹⁰.

Země sovětského bloku byly tedy již politicky pevně svázány, zároveň však probíhala i integrace hospodářská. Jako jakýsi protipól Marshallova plánu byla tedy roku 1949 ustanovena Rada vzájemné hospodářské pomoci, zakládajícími členy byly Bulharsko, Československo, Maďarsko, Polsko, Rumunsko a Sovětský svaz. (Djakin 1980, 15)

Mezi cíle RVHP oficiálně patřila hospodářská vyrovnanost států sovětského bloku a dále *„organizování všestranné a harmonické ekonomické spolupráce prostřednictvím postupného uskutečňování mezinárodní socialistické dělby práce v zájmu výstavby socialismu a komunismu členských zemí RVHP.“* (Djakin, 1980, 15-16) a její úkoly byly *„koordinace plánů hospodářského rozvoje, společná opatření k podpoře vědeckotechnické spolupráce, rozvoj (...) a kooperace výroby, poskytování vzájemné pomoci surovinami a stroji.“* (Djakin, 1980, 16)

Dnes je ale již jasné, že RVHP byla nástrojem Sovětského svazu, jímž podpořil politickou provázanost států sovětského bloku také provázaností ekonomickou. (Šimek, 2010, 58)

V průběhu existence RVHP se hospodářská a ekonomická provázanost zemí stále více prohlubovala, na základě tohoto prohlubování můžeme vývoj RVHP rozdělit na více etap.

⁹ Marshallův plán představoval finanční pomoc od USA pro obnovu hospodářství válkou zdecimovaných Evropských států. (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000, 72)

¹⁰ Konkrétně se jednalo o Československo a Polsko.

1.2 První etapa vývoje: RVHP do začátku sedmdesátých let

První etapa vývoje RVHP byla ve znamení podřizování ekonomik členských států vůli Sovětského svazu, vědeckotechnické spolupráce a pětiletých hospodářských plánů. V letopočtech probíhala od roku 1949, tedy roku, kdy byla založena RVHP až do let 1969-1971, kdy došlo k přijetí Komplexního programu socialistické ekonomické integrace.

Mimo zakládající členy (viz výše) se k RVHP připojila také Albánie, a to hned několik týdnů po založení organizace. O rok později se připojila také Německá demokratická republika, dalšími přistoupiвшими státy bylo roku 1962 Mongolsko, roku 1972 Kuba a konečně roku 1978 Vietnam. Ze začátku se postupy spolupráce v RVHP zaměřovaly na vědeckotechnický rozvoj a zahraniční obchod, ovšem pouze na obchod mezi členskými státy organizace, nikoli na obchod se zbytkem světa. (Šimek 2010, 58)

Jak již bylo zmíněno, hned v počátku vývoje RVHP byla hospodářství členských zemí pozměněna dle přání Moskvy. Nejdříve, v letech bezprostředně poválečných, byly mezi Sovětským svazem a pozdějšími členy RVHP uzavřeny dvoustranné hospodářské smlouvy. Až s počátky studené války přišla likvidace politické opozice v těchto zemích, jež umožnila jejich pozdější úplnou sovětizaci. Jakmile vládnoucí strany, poslouchající diktát z Moskvy, zařídily svůj rozhodující podíl v průmyslu, dopravě, bankovníctví, velkoobchodě a v zahraničním obchodě, nic už nebránilo zavedení centrálně plánovaného hospodářství. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 98-101)

Podle Moulise (1991) tak samotný vznik RVHP vedle vynuceného odmítnutí Marshallova plánu jen završil nastolení otevřeného zasahování Sovětského svazu do vývoje zemí sovětského bloku. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 101)

Hned po vzniku RVHP byl hospodářský postup a rozvoj členských států řízen podle většinou pětiletých národních plánů. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 102)

Tento hospodářský postup se ve všech zemích sovětského bloku týkal industrializace s orientací na těžký průmysl. U průmyslově rozvinutých zemí šlo pouze o přeorientování průmyslu na žádané zaměření, u zemí agrárních nebo agrárně průmyslových však došlo ke změnám razantnějším - nové odvětví s tímto zaměřením bylo třeba nejdříve vybudovat. Podle Moulise (1991) to vedlo k některým pozitivním změnám - hlavně k nárůstu pracovních příležitostí a v zemích ekonomicky slabších také

ke zvýšení životní úrovně obyvatelstva. V zemích RVHP také došlo na počátku padesátých let k hospodářskému růstu¹¹. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 103)

Byla také likvidována či socializována malovýroba, v průběhu padesátých let došlo k její postupné přeměně v komunální podniky a výrobní družstva nebo byli malovýrobci začleněni do státních podniků.

V rámci industrializace se také rychle rozvíjela vědeckotechnická spolupráce mezi zeměmi RVHP, která znamenala bezplatné výměny vědeckotechnické dokumentace, licencí k vynálezům apod. (Šimek 2010, 58)

„Sovětský svaz v období 1949-1959 předal svým partnerům v rámci RVHP 926 projektů pro investiční výstavbu, 3540 výkresů strojů a zařízení, 1807 popisů technologických postupů a obdržel od nich 205 projektů pro investiční výstavbu, 1779 výkresů strojů a zařízení, 1400 popisů technologických výstupů.“ (Djakin 1980, 22)

Podle Djakina (1980) tyto údaje dokazují, jak nezištně SSSR pomáhal členským zemím RVHP. (Djakin 1980, 22). Jak již ale bylo zmíněno, Sovětský svaz podporoval, či lépe řečeno zařídil rychlou industrializaci zemí RVHP tak, aby vyhovovala jeho vlastním cílům.

Protože byla na počátku padesátých let studená válka velmi vyostřená, začal Sovětský svaz znovu zbrojit, tentokrát za pomoci zemí RVHP. Došlo ke zvýšení nároků v původních hospodářských plánech¹² a už tak hluboká nerovnováha v ekonomickém zaměření zemí se ještě prohloubila. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 105)

Již byla započata kolektivizace zemědělství, jež byla ze strany rolníků a zemědělců v drtivé většině nedobrovolná a často k ní docházelo skrze vyvlastňování majetku. Přejít k zemědělské velkovýrobě spolu s mechanizací zemědělství ovšem vyžadovaly finanční pomoc států, která ale byla vzhledem k zaměření hospodářství naprosto jiným směrem nedostatečná. Došlo tak k absurdní situaci, kdy byly na zemědělství kladeny čím dál tím vyšší nároky (jednak kvůli nárůstu obyvatel ve městech a jednak kvůli skoro úplné neexistenci obchodu se státy mimo RVHP) na zásobování obyvatel potravinami. Zároveň bylo nutno velkou část pracovních sil přesunout do průmyslové výroby. Řešení bylo stalinistickými režimy spatřováno

¹¹ „V první polovině 50. let se výroba zvyšovala každý rok v průměru od 6,3% v případě Maďarska až po 13% a o 9% v Rumunsku.“ (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 103)

¹² „Například v Československu (...) došlo k takovému přezbrojení armády, že se požadavky na průmyslovou výrobu v roce 1951 proti předchozímu roku zdvojnásobily.“ (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 105)

v urychlení procesu kolektivizace, která ovšem nemohla být vzhledem k podmínkám ekonomicky odůvodněná a tudíž přínosná. V následujících letech část ukvapeně vytvořených družstev zanikla a došlo k poklesu zemědělské výroby. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991 104-107)

I když se po smrti J. V. Stalina měnily výrobní preference, pořád zde byla nepřekonatelná propast mezi vyhověním požadavkům spotřebitele a splněním plánů.

„Zavádění jakékoliv inovace znamenalo prosadit změny plánů, což byl vysoce náročný, dlouhý a fakticky nemožný úkol.“ (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000, 317)

Situaci nepomáhaly ani chaotické reformy N. Chruščova, mezi které patřilo zavedení sovnarchozů¹³, které ale časem nad ekonomikou ztrácely kontrolu, a proto byla nastolena snaha o opětovnou centralizaci v letech 1962-1963. Byla zřízena Nejvyšší ekonomická rada, která opět omezila autonomii republik v ekonomických otázkách. (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000, 318)

RVHP ale zůstávala, co se své funkce týče, prakticky nečinná a představy N. Chruščova vytvořit z ní jednotný ekonomický prostor nebyly naplněny kvůli odporu ostatních členů. Sovětský svaz již neměl takové postavení, aby tuto změnu vynutil a více než mezi sebou se členské země RVHP snažily obchodovat se západním světem mimo sovětský blok.

Členské země neplnily závazky v rámci celku, čímž dávaly najevo nesouhlas s takovou ekonomickou spoluprací, která je řízena potřebami jen jednoho členu orgánu, tedy Sovětského svazu. Po neúčinných pokusech Sovětského svazu znovu zavést poslušnost došlo k rekonstrukci RVHP. Místo monopolních rozhodnutí ze strany Sovětského svazu byl zaveden systém vzájemných jednání, při kterých se ovšem stejně kladl důraz na převahu Sovětského svazu. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 138)

Jednou z prvních výraznějších forem ekonomické spolupráce byl výměnný obchod ropy ze Sovětského svazu za zboží produkované státy RVHP.

Další významnou formou provázání členských států RVHP bylo zavedení Mezinárodní banky hospodářské spolupráce a ustanovení mezinárodního účtování

¹³ Sovnarchoz byl regionální orgán pro řízení národního hospodářství. Kvůli zrušení ekonomických ministerstev ale tyto orgány ani nemohly získat přehled o výrobě, potřebách spotřebitelů apod. (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000, 317)

v převoditelných rublech v roce 1963. Toto měnové propojení členských států RVHP bude hlouběji probráno v kapitole věnující se společným znakům RVHP a eurozóny a v kapitole věnující se příčinám krize RVHP.

Podle Vykoukala (2000) jsou šedesátá léta v Sovětském svazu spojena s plným obnovením centrálního plánování, čímž Brežněv potlačoval předchozí zmatené reformy. Další významnou změnou byly Kosyginovy reformy, které se snažily spojit nyní plně obnovené centrální plánování s aplikací tržních mechanismů. (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000, 344-345)

Kosyginovy reformy přinesly úspěch osmé pětiletky (1966-1970), avšak ke konci šedesátých let bylo kvůli ideologické protireformaci působení tržních mechanismů opět potlačeno. (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000, 483)

1.3 Druhá etapa vývoje: Komplexní program, krize SSSR a rozpad RVHP

Jak uvádí Chvojka (1979), na dvacátém pátém zasedání v RVHP v roce 1971 byl přijat Komplexní program dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP, mezi jehož nejzřejmější cíle patřilo *„postupné sblížení a vyrovnávání úrovně ekonomického rozvoje států RVHP, zajištění konečného vítězství v ekonomickém soutěžení s kapitalismem“* (Chvojka 1979, 7-19).

Přijetí programu tak znamenalo hlavně snahu o prohloubení ekonomické spolupráce mezi členy RVHP, a to skrze koordinaci národních pětiletých plánů, které musely být nejprve schváleny v rámci RVHP, než si je mohly odsouhlasit jednotlivé státy.

Sovětskému svazu se podařilo posílit své oslabené postavení v rámci RVHP díky ropné krizi v roce 1973, neboť měl velké zásoby a byl jejím vývozcem. Členské země tak díky podpoře Sovětského svazu nebyly postihnuty touto ropnou krizí v podobě nedostatku této komodity, jejich ekonomiky ale stejně dospěly ke stagnaci kvůli tomu, že musely různým zbožím vyvezeným do Sovětského svazu dodávky ropy kompenzovat.

Vývoj hospodářství v Sovětském svazu však nebyl pozitivní - pětileté plány sedmdesátých let nebyly plněny a zemědělství bylo opět v hluboké krizi i přes obrovské investice. Sovětský svaz byl nucen nakupovat obilí ze zahraničí, především

od Spojených států, a pouze ropné šoky ve světě (a solidarita Spojených států) mu umožnily tyto importy financovat. Bylo zřejmé, že i přes zvyšující se investice nebylo sovětské zemědělství schopno pokrýt potřebu.

I nástup osmdesátých let znamenal stagnaci sovětského hospodářství, zatěžovaného jak vlastní neúčinností centrálně řízeného hospodářství, tak novou vlnou zbrojení, které spotřebovávalo v osmdesátých letech podle odhadů až na pětinu HDP. (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000, 484)

Pro země RVHP byl významný rok 1974, kdy jim byla nabídnuta dohoda od Evropského společenství týkající se vzájemně prospěšného obchodu. Z ideologických důvodů však většina států takovou nabídku odmítla, pouze Rumunsko a Jugoslávie přijaly dílčí dohody. (Šimek 2010, 59)

V letech osmdesátých došlo k opětovnému poklesu výměny zboží mezi členy RVHP kvůli jejich ekonomickým problémům, které jim bránily plnit závazky vůči Radě.

Na zasedání RVHP v Moskvě v roce 1984 byl Komplexní program posouzen jako aktuální, byl kladen důraz na snahu o plnění cílů v něm uvedených a bylo potvrzeno, že členské země disponují prostředky k tomu těchto cílů dosáhnout. Mezi další cíle byl stanoven intenzivní rozvoj ekonomiky, zabezpečení růstu společenské výroby a životní úrovně obyvatel. (Amort 1987, 188)

Se znalostí tehdejší hospodářské situace jak Sovětského svazu, tak zemí RVHP je ovšem zřejmé, že než závazný program pro členské země RVHP to spíše byla jen povzbudivá a propagandistická hesla a nikoli splnitelné cíle.

Hospodářství Sovětského svazu se dostalo do ještě hlubších problémů hlavně kvůli poklesu ceny ropy na světových trzích, který měl za důsledek snížení jeho příjmů a jeho zvyšující se zadlužování.

Michail Gorbačov si uvědomoval nutnost restrukturalizace ekonomiky celého sovětského bloku, zpočátku si ale neuvědomoval potřebný rozsah těchto změn, a proto se zprvu postavil proti zavádění tržních prvků do ekonomik RVHP. V rámci celku prosazoval prohloubení kooperace, modernizaci a restrukturalizaci národních ekonomik a nové formy spolupráce. (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000, 644)

V roce 1988 musel ale Gorbačov uznat neefektivnost předchozího postupu restrukturalizace. Jeho Perestrojka byla do té doby nejradikálnější snahou o změnu v řízení hospodářství Sovětského svazu. Režimy ostatních států bloku byly již postupně ponechávány svému osudu. (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000, 664)

Podle Vykoukala (2000) již situace došla tak daleko, že už ani samotný Gosplan¹⁴ neměl ponětí podle čeho ekonomika vlastně ve svazu funguje a nikdo nebyl schopen podat celkový přehled stavu hospodářství. Není tedy divu, že ani Perestrojka, která šla ruku v ruce se zintenzivňováním obchodních vztahů se západním světem a přinesla větší nezávislost podniků na plánování a omezené zavedení soukromých podniků, nemohla Sovětský svaz zachránit. (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000, 665)

Země RVHP sice připravovaly společně s Evropským společenstvím dohody o spolupráci, kvůli postupnému rozpadu sovětského bloku koncem osmdesátých let však ke skutečné spolupráci mezi těmito dvěma celky nedošlo. Spolupráce bývalých zemí sovětského bloku v rámci RVHP již byla nesmyslná, a proto byla organizace roku 1991 ve Varšavě rozpuštěna. (Šimek 2010, 59)

Již z tohoto historického přehledu vývoje RVHP je zřejmé, že tato organizace v podstatě nikdy nebyla schopna plně dosáhnout svých cílů. Zpočátku byly ekonomiky členů plně podřízeny představám a cílům Sovětského svazu, později povzbuzovány k vzájemné spolupráci, o kterou ale členské země nikdy nejevily přílišný zájem. Sovětský svaz ovšem tuto provázanost potřeboval, protože zajišťovala odbyt jeho komodit (hlavně ropy a zemního plynu) a přísun spotřebního a jiného zboží ze zemí RVHP.

Jednotlivým příčinám krize RVHP se podrobněji bude věnovat kapitola pátá, k níž tento historický přehled bude tvořit východisko.

1.4 Souhrn hospodářského vývoje zemí RVHP

Kvůli ideologické prezentaci sama sebe jako rovnoprávného celku RVHP své dílčí hospodářské výsledky buď nezveřejňovala nebo byly používány jiné ukazatele, např. HSP, tedy hrubý společenský produkt, místo HDP. HSP mimo cenu vytvořených statků počítá i cenu meziproduktů, zato nezapočítává neproduktivní spotřebu, jako je

¹⁴ Orgán zodpovědný za tvorbu pětiletých plánů v Sovětském svazu.

výroba v rámci zbrojení, doprava, školství apod. Fakt, že peníze v RVHP neplnily své základní funkce a ceny byly nastaveny uměle znamená, že ani tento ukazatel nemá přílišnou váhu co se zobrazení skutečného výkonu ekonomik týče. Pro ilustraci je zde ale přiložen vývoj národních důchodu v zemích RVHP v letech 1956-1980.

Tabulka 1: Průměrné roční tempo růstu národních důchodů ve vybraných zemích RVHP za léta 1956-1980 (v %)

	1956-1960	1961-1965	1966-1970	1971-1975	1976-1980
Bulharsko	9,7	6,7	8,7	7,9	6,1
ČSSR	7,0	0,2	4,2	5,5	3,7
Maďarsko	6,0	4,1	6,8	6,5	3,5
NDR	7,0	3,5	5,2	5,4	4,1
Polsko	6,5	6,2	6,0	9,8	1,4
Rumunsko	6,5	9,7	8,6	9,1	7,2
SSSR	9,1	6,5	7,7	5,6	4,3

Zdroj: Vykoukal, Litera, Tejchman 2000, 475

Zajímavé je, že všechny země vykazují růst, a to v průměru nijak zanedbatelný. Kvůli charakteru socialistických ekonomik však tento údaj není objektivně srovnatelný se statistikami, jaké země Evropské unie vykazují dnes¹⁵.

¹⁵ Viz graf č.5 níže - odhad růstu HDP v zemích EU pro rok 2013.

2 Historický vývoj integrace v Evropě od Evropských společenství k eurozóně

Historický vývoj Evropské unie se dá vnímat jako postupné prohlubování a rozšiřování vlivů integrace mezi členskými státy. Co začalo vzájemnými smlouvami s úkolem zabránit dalším válečným konfliktům, přerostlo mezi provázanou hospodářskou, měnovou a politickou unií.

2.1 Cesta k Evropským společenstvím

Prvním důležitým krokem k integraci mezi evropskými státy byla hospodářská pomoc Spojených států amerických Evropě, známá jako Marshallův plán. Protože si ale Spojené státy chtěly být jisté, že se tato finanční a materiální pomoc nemine účinkem a skutečně pomůže nejen k obnově válkou poničené Evropy, ale také k udržení světové bezpečnosti, stanovily si jako podmínku založení mezinárodní organizace, která by tuto pomoc distribuovala a zajistila postupné odstraňování opatření, jež omezovaly vzájemný obchod evropských zemí. Touto organizací se stala OEEC - Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci¹⁶.

Kvůli rozdílným představám zakládajících států (hlavně Velká Británie prosazovala nikoli nadnárodní charakter organizace, ale mezinárodní spolupráci členů) a také kvůli nedořešené otázce poválečného Německa však OEEC byla spíše diskusním fórem o ekonomických otázkách a kromě postupného odstraňování kvót a tarifů mezi členskými státy příliš nepřispěla k ekonomickému sjednocení Evropy. (Fiala, Pitrová 2009, 45)

Změna nastala se založením Evropského společenství uhlí a oceli (dále ESUO). Jeho úkolem bylo spravovat německé a francouzské zdroje uhlí a oceli, a tím i držet kontrolu nad zbrojením poválečného Německa. Dále se jednalo o ekonomickou spolupráci při výrobě, zpracování a obchodu v těchto odvětvích. Toto bylo možné díky

¹⁶ Původní název: Organisation for European Economic Cooperation. Státy, které OEEC zakládaly, byly: Rakousko, Belgie, Dánsko, Francie, Řecko, Island, Irsko, Itálie, Lucembursko, Nizozemsko, Norsko, Portugalsko, Švédsko, Švýcarsko, Turecko, Velká Británie a Západní Německo, které bylo v té době reprezentované okupačními zónami.

nadnárodnímu charakteru ESUO. Smlouva o založení ESUO byla podepsána v roce 1951.

Spojené státy založení ESUO plně podporovaly, protože ho viděly jako cestu k řešení ekonomické nestability v Evropě.

Podnětem k založení ESUO byl Schumanův plán z roku 1950, jehož autorem byl Jean Monnet, který touto cestou viděl způsob jak posílit koncepci společného trhu nutnou z toho důvodu, že uzavřenost národních trhů zabraňuje rozvoji jednotlivých hospodářských odvětví. Inspirací k založení ESUO byla také již existující spolupráce v podobě celní unie mezi Belgií, Nizozemím a Lucemburskem.

Z dalších evropských zemí projevíly zájem jen tři, zakládajícími členy ESUO tak byly Německo, Francie, Belgie, Lucembursko, Nizozemsko a Itálie. (Plechanovová 2013, [online])

Jednalo se o první spolupráci skutečně nadnárodního charakteru v Evropě, jejíž struktury přebíraly část pravomocí od členských států. Mezi cíle ESUO patřila ekonomická spolupráce ve zmíněných odvětvích a postupné vytvoření celní unie¹⁷ ze zóny volného obchodu¹⁸. Ačkoli zakládajícími členy ESUO bylo pouze šest evropských států, znamenal jeho vznik změnu i pro státy přímo nezúčastněné - obchody v odvětví uhlí a oceli se nevyjednávaly s členskými státy ESUO jednotlivě, ale s organizací samotnou. Platnost Pařížské smlouvy zakládající ESUO byla časově určena na padesát let.

Dalším významným krokem k utvoření Evropských společenství bylo podepsání Římských smluv členskými státy ESUO v roce 1957, které znamenalo založení Evropského hospodářského společenství (dále EHS) a Evropského společenství pro atomovou energii (dále EUROATOM¹⁹).

¹⁷ Celní unie představuje zónu volného obchodu se společnou celní sazbou vůči státům mimo celní unii. Celní unie byla ale dotvořena až v rámci EHS v roce 1968.

¹⁸ Zóna volného obchodu znamená, že členské státy mají snížená či odstraněná vzájemná cla.

¹⁹ Podle Plechanovové bylo politické poslání Euroatomu „nalezeno v podobě výsadního práva orgánů společenství uzavírat smlouvy na dodávky štěpných materiálů, které nebyly určeny pro vojenské účely, a následně i provádět kontroly, zda tyto materiály byly členskými státy užity pro účely, pro něž byly objednávány.“ (Plechanovová 2013 [online]) Hlavně bylo podporováno mírové využití nukleárních materiálů.

Podle zakládajících smluv bylo úkolem EHS zajistit sblížení hospodářských politik členských států a zajišťovat stabilitu a zvyšování životní úrovně v rámci Společenství. Cestou k dosažení tohoto úkolu bylo zajištění volného pohybu tzv. čtyř svobod²⁰ na společném trhu. Významnou součástí EHS byla snaha o společnou zemědělskou politiku a společnou dopravní politiku, jejichž zavedení bylo sice ustanoveno v zakládající smlouvě, jeho postup ale nebyl konkretizován. Kvůli neshodám členských států EHS s rozdílnými zájmy tak byl závazek o zavedení těchto společných politik odsunut na dvanáct let²¹ od vzniku organizace, kdy končilo přechodné období od jejího založení. Přesto lze však vznik EHS, možný díky četným kompromisům, považovat za jednoznačný integrační úspěch, pokud se přihledne k tomu, že EHS sdružovalo státy agrární i průmyslové, státy se zájmem na ochraně domácího trhu i státy se zájmem o odstranění obchodních bariér mezi zeměmi. (Fiala, Pitrová 2009, 74-75)

V rámci EHS ovšem ještě nešlo o sdružování států s výrazně rozdílnou vyspělostí národních hospodářství jako celků, pouze s rozdílnou vyspělostí či zaměřením na různé oblasti, jako například zemědělství na straně Francie a průmyslu na straně Německa. V rámci jednotnosti společného trhu šlo v EHS také o vyrovnání vyspělosti v těchto oblastech u jednotlivých členských států.

Nejdůležitějšími orgány EHS byla Komise reprezentující nadnárodní charakter Společenství a Rada ministrů zastupující mezivládní charakter. Rada měla klíčové postavení v rozhodovacím procesu, což posilovalo mezinárodní charakter společenství a vedlo mimo jiné ke krizi, která byla překonána až po významném ústupku Francii, který znamenal pozastavení integračního procesu.

Je nutno zmínit, že hlavním nástrojem pro naplňování politik EHS byl rozpočet, jehož příjmy tvořily kromě cel uvalených na dovážené výrobky také příspěvky členských států.

Velká Británie, již vadil nadnárodní charakter EHS a pro kterou ani členství v něm nemohlo nabídnout z důvodu již velké vyspělosti britského zemědělství a průmyslu takové výhody jako ostatním zemím, členství v EHS odmítla a podílela se

²⁰ Neboli volný pohyb osob, zboží, služeb a kapitálu.

²¹ Protože je tato kapitola pouze historickým přehledem, nebude se v ní více rozvádět efekt uzavírání zakládajících smluv přes již existující neshody ve věcech, jež tyto smlouvy řeší.

na založení Evropské zóny volného obchodu²², paralele EHS s mezinárodním charakterem. V rámci vývoje EFTA se členským státům podařilo velice rychle odbourat vzájemná cla v oblasti průmyslového zboží, další spolupráce mezi nimi však stagnovala, což přimělo členské státy v čele s Velkou Británií k pozdějšímu zájmu o členství v Evropských společenstvích. (Fiala, Pitrová 2009, 80)

V roce 1967 vstoupila v platnost tzv. Slučovací smlouva, která sloučila řídicí orgány ESUO, EHS a Euroatomu a sjednotila je pod společný rozpočet. Po tomto sloučení tyto tři organizace dále existovaly pod společným názvem Evropská společenství (dále ES).

2.2 Prohloubení integrace až k eurozóně

Významnou událostí ve vývoji ES byla ropná krize roku 1973, která značně postihla evropské státy závislé na dovozu ropy. Znamenala citelnou ránu pro hospodářství členských států ES, které prošlo nedávným rozšířením²³ a bylo čím dál více zatěžováno Společnou zemědělskou politikou (dále SZP). Ustanovení jejích nástrojů bylo jedním z nejdůležitějších úkolů, jemuž muselo EHS hned po svém vzniku čelit. Nakonec bylo rozhodnuto, že se bude pomocí zajištěných výkupních cen domácích produktů a pomocí přírážek k cenám levnějších produktů ze zahraničí chránit a podporovat domácí zemědělský trh. Finančně byla SZP pro EHS velmi náročná a svým charakterem neumožňovala volné působení tržních sil v oblasti zemědělských produktů. Docházelo k častým nadprodukcím a skladování či vývoz bylo nutno podporovat dalšími finančními prostředky. Byla však brána z politického hlediska jako důležitá součást integrace a proto podporována. V osmdesátých letech tvořila SZP až 80 % výdajů rozpočtu ES a způsobila mimo jiné spor ohledně příspěvků Velké Británie do rozpočtu ES, které vzhledem k nevýrazné velikosti britského zemědělského sektoru nebyly spravedlivé. Ten byl vyřešen v roce 1984 tzv. Britským rabatem²⁴, který dodnes znamená pravidelné vracení části příspěvků zpět Velké Británii. (Plechanovová 2013, [online])

²² Neboli European Free Trade Area (EFTA). Zakládajícími státy byly Velká Británie, Dánsko, Švédsko, Norsko, Rakousko, Švýcarsko a Portugalsko.

²³ Tzv. Severní rozšíření o Velkou Británii, Irsko a Dánsko v roce 1972.

²⁴ „*Britský rabat je sleva z odvodů do společného rozpočtu - vypočítává se jako 66 % z rozdílu mezi prostředky, které Velká Británie do společného rozpočtu odvede, a prostředky, které v rámci různých politik EU dostává zpět.*“ (Šímová 2013, [online])

V roce 1985 došlo ke zvolení Komise vedené Jacquesem Delorem, která prosadila posílení nadnárodního charakteru ES a jejíž kroky vedly ke vzniku Evropské unie. Delors si uvědomoval potřebu finančně uzdravit ES skrze snížení podílu SZP na rozpočtu Společenství²⁵ a zvýšení příspěvků od členských států. Také se zaměřil na dokončení výstavby vnitřního trhu bez hranic²⁶. V tzv. Bílé knize o vnitřním trhu byly definovány překážky ke vzniku skutečného jednotného trhu a k naplnění volného pohybu čtyř svobod, stejně jako postupy nutné k odstranění těchto překážek. Dále byl přijat Jednotný evropský akt (dále JEA), který odstranil právo veta při jednání Rady ministrů, které bránilo průchodu mnohých návrhů na základě nesouhlasu jen jednoho státu. Rada tedy od přijetí JEA rozhodovala na principu kvalifikované většiny. Také znamenal zapojení Evropského parlamentu do legislativního procesu ES a určil přijetí nové měny a větší spolupráci v zahraniční politice jako společné cíle integračního procesu. Již v JEA je zmíněna nestejná ekonomická vyspělost států Společenství a jako jeden z cílů Společenství bylo ustanoveno zmírnění této nerovnováhy. Šlo o tzv. politiku koheze. (Fiala, Pitrová 2009, 117-124)

Dalším z ekonomických kroků, jímž chtěl Delors podpořit větší politickou integraci ES byla Sociální charta, která podpořila pohyb pracovních sil na evropském trhu. Sociální charta, celým názvem Charta základních sociálních práv pracovníků byla přijata v roce 1989. Ve stejném roce byla také představena tzv. Delorova zpráva, rozdělující kroky nutné ke zřízení hospodářské a měnové unie (dále HMU), a tedy i zavedení společné měny na tři etapy. První etapa představovala zvýšení ekonomické vyrovnanosti států ES pomocí politiky koheze a prohloubení spolupráce v rámci hospodářské a měnové politiky. Druhá se týkala legislativních změn ve smlouvě o EHS nutných k vytvoření společné měny a poslední etapa měla představovat zafixování směnných kurzů a zavedení společné měny²⁷. Delors viděl jako nutnost nejdříve zajistit jednotný vnitřní trh, poté HMU a až potom se soustředit na rozšiřování ES o další státy. (Fiala, Pitrová 2009, 126)

²⁵ Hlavně skrze snižování nákladů ES na SZP plánoval Delors financovat kroky nutné k vytvoření Evropské unie, například politiku koheze. Za doby působení Delorovi komise dosahovaly náklady Společenství na SZP až 67 % výdajových prostředků rozpočtu.

²⁶ S tím souvisí podpis Schengenské dohody mezi Německem, Francií, Belgií, Lucemburskem a Nizozemím v roce 1985. Dohoda znamenala postupné odstranění hraničních kontrol mezi těmito státy. Původně byla mimo smluvní rámec ES, postupně se však stala jedním z pilířů rozvoje Společenství.

²⁷ Stejně jako SZP bylo i zavedení společné měny vnímáno jako krok velice rizikový, nicméně jako nutný prostředek k hlubší integraci.

Smlouva o Evropské unii (dále EU) neboli Maastrichtská smlouva byla podepsána roku 1992. Znamenala jednak posun k politické unii, rozšíření oblastí spolupráce a výrazné posílení nadnárodního charakteru organizace, jednak stanovila nové oblasti řešené mezivládním principem, např. společnou zahraniční a bezpečnostní politiku. Maastrichtská smlouva obsáhla veškeré již existující smlouvy v rámci společenství a představila konvergenční kritéria²⁸, která musí členské státy EU naplnit než jim bude povolen vstup do třetí etapy měnové unie, tedy stanovení směnných kurzů a zavedení společné měny. (Fiala, Pitrová 2009, 128-130) Zároveň ale bylo jednoznačně stanoveno, že současné členské země EU do třetí etapy měnové unie vstoupí k prvnímu lednu 1999, i pokud všechna kritéria splňovat nebudou.²⁹

V roce 1993 byla stanovena tzv. Kodaňská kritéria pro vstup zemí do Evropské unie. Kandidující stát musel dosáhnout stabilizované demokracie a být právním státem, zaručujícím dodržování lidských práv, musel vykázat fungující tržní hospodářství a konkurenceschopnost v rámci EU a schopnost dostát závazkům, jaké plynou z účasti v hospodářské a měnové unii. (Fiala, Pitrová 2009, 155-156) Tyto podmínky byly stanoveny z důvodu plánovaného rozšíření Unie o státy bývalého sovětského bloku, které byly po rozpadu sovětského bloku a RVHP v drtivé většině nekonkurenceschopné a tržní hospodářství v nich teprve vznikalo³⁰.

Euro bylo přijato jedenácti členskými zeměmi EU³¹ v roce 1999 a v roce 2002 již tyto země začaly používat bankovky a mince této měny³². (Plechanovová 2013, [online])

Dalším členským zemím EU, které byly přijaty později bylo postupně povolováno zavést euro na základě plnění maastrichtských konvergenčních kritérií³³. Členskými státy EU, jež mají euro zavedené jako měnu, se souhrnně říká eurozóna. Tvoří ji Lucembursko, Nizozemsko, Belgie, Estonsko, Finsko, Francie, Irsko, Itálie,

²⁸ Tzv. Maastrichtská kritéria. Blíže budou rozvedena a představena v následujících kapitolách.

²⁹ Těmto státům byla udělena výjimka. Více v původním znění Smlouvy o Evropské unii dostupné na adrese: http://www.euroskop.cz/gallery/2/758-smlouva_o_eu_puvodni_verze.pdf

³⁰ Evropská unie byla ochotna těmto státům finančně vypomoci k plnění Kodaňských kritérií například skrze program Phare pro kandidátské země střední a východní Evropy.

³¹ Prvními státy jež přijaly jednotnou měnu euro byly Belgie, Finsko, Francie, Německo, Lucembursko, Nizozemsko, Irsko, Itálie, Portugalsko, Rakousko a Španělsko.

³² Mezi lety 1999 a 2001 bylo euro v zemích jež jej akceptovaly jako svou měnu používáno pouze v bezhotovostní podobě.

³³ Skutečné plnění či neplnění Maastrichtských kritérií zeměmi jimž bylo povoleno připojit se k eurozóně a jeho důsledky, bude řešeno v následujících kapitolách.

Kypr, Malta, Německo, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Slovensko, Slovinsko a Španělsko.

Ve zkratce se dá vývoj integrace v Evropě v rámci EHS, ES a později EU rozdělit do několika etap. Započal zónou volného obchodu, která se rozvinula v celní unii. Pokračoval ustanovením jednotného vnitřního trhu a volným pohybem čtyř svobod. Dále státy vytvořily hospodářskou a měnovou unii, která si jako cíle vytyčila harmonizaci fiskální a měnové politiky a ustanovení společné měny.

3 Společné a rozdílné znaky obou celků

Tato kapitola vychází z předchozího představení historického vývoje RVHP a eurozóny, které napomohlo k odhalení podstaty obou celků. Budou v ní představeny jejich shodné a rozdílné prvky. Místo eurozóny samotné se některá srovnání budou týkat celé Evropské unie, jejíž některé státy eurozónu tvoří.

3.1 Jednoznačné rozdíly

Už skutečný důvod jejich vzniku určuje nezanedbatelný rozdíl mezi organizacemi. Zatímco RVHP vznikla jako pomocný prostředek Sovětského svazu pro rychlé a intenzivní zbrojení v rámci studené války, ESUO vzniklo a vůbec celá integrace v Evropě započala z důvodu přesně opačného: kontrola nad zbrojením Německa a kontrola nad odvětvími s tímto spojenými, tedy nad trhem s uhlím a ocelí. Zatímco státy RVHP byly nuceny podřídit své řízené hospodářství zbrojení, státy ESUO se rozvíjely samostatně a svobodně.

S tím souvisí samotné členství států v organizacích. Účast evropských států na integraci, ať už v rámci ESUO, EHS, ES a nebo Evropské unie byla a je zcela dobrovolná³⁴. Zájemci o vstup do EU dokonce musí splnit Kodaňská kritéria, zájemci³⁵ o vstup do samotné eurozóny pak maastrichtská kritéria. Založení RVHP bylo sice provedeno na základě shody představitelů zakládajících států, nicméně ti, jak již bylo zmíněno výše, poslouchali diktát z Moskvy. Členství zemí sovětského bloku v RVHP bylo bráno jako nutnost z ideologických důvodů.

Dále lze říci, že RVHP byla řízena potřebami SSSR. Původní vzájemné bilaterální smlouvy mezi státy, které by se daly označit za mezinárodní spolupráci, byly nahrazeny podporou samostatných autarkních³⁶ ekonomik na straně jedné a ekonomickou závislostí na SSSR na straně druhé. RVHP tedy byla ve své podstatě

³⁴ Od 1. 12. 2009, kdy začala platit Lisabonská smlouva, smí členský stát z EU na základě vlastního rozhodnutí vystoupit.

³⁵ Termín zájemci v případě vstupu do eurozóny není přesný, protože státy, které se připojí k Evropské unii se zároveň zavazují po naplnění kritérií euro jako svou měnu přijmout.

³⁶ Autarkní ekonomika: uzavřená, nezávislá na ostatních. Výjimku z této nezávislosti samozřejmě činila surovinová závislost na SSSR.

plně nadnárodní organizací, již členské státy mimo SSSR odevzdaly vysokou míru své suverenity v oblasti řízení hospodářství. Naproti tomu v rámci evropské integrace vždy docházelo k boji mezi posílením vlivu principu nadnárodního, reprezentovaného Komisí, a vlivu principu mezinárodního, který reprezentuje Rada ministrů.

Státy RVHP podle příkazů z Moskvy prosadily razantní změny ve svém hospodářství a jeho přeorientování na těžký průmysl, zatímco státy EU fungují samostatně, na základě smluv. Musejí se sice řídit různými kvótami a omezeními ze strany EU, tato míra zásahů do národních hospodářství je ale nesrovnatelná s tím, jak zasahoval Sovětský svaz skrze RVHP do ekonomik zemí sovětského bloku.

Posledním z jednoznačných rozdílů je princip fungování hospodářství v členských zemích těchto organizací. Hospodářství zemí RVHP bylo plánováno centrálně, od platnosti Komplexního programu musely země své pětileté plány dokonce nejprve předložit ke schválení na zasedání Rady. Ceny byly nastavovány uměle, skrze diktát z Moskvy. V Evropské unii a v předcházejících Společenstvích bylo podporováno tržní hospodářství a jeho funkčnost v kandidujícím státu je dokonce jedním z Kodaňských kritérií pro vstup do EU. Hodnota měn, ceny komodit apod. jsou řízeny činiteli trhu³⁷.

3.2 Znaky společné v některých aspektech

Oba celky vznikly z důvodu prohloubení integrace mezi členskými státy. V případě ES šlo o integraci ekonomickou, směřující postupně k politické; členské státy RVHP již politicky svázané byly a šlo pouze o spolupráci ekonomickou a sladění jejich hospodářských plánů. V obou případech však byla integrace pomalejší, než bylo zpočátku očekáváno. Státy RVHP neplnily dané závazky nejčastěji z důvodu vynucenosti a nesmyslnosti těchto závazků. Mezi zeměmi ES byla integrace zpomalována z důvodu neshod mezi členskými zeměmi o její přesné ideální podobě. Například britský rabat je však ukázkou toho, že i některé členské státy EU byly v průběhu integrace nespokojeny s uloženými závazky.

³⁷ Jednu z výjimek ve volném působení tržních sil v rámci EU tvoří SZP, tato problematika bude v této bakalářské práci adresována níže.

V obou případech však členské státy celků provázány byly a k integraci jednoznačně došlo. Jak v rámci RVHP, tak v rámci EU bylo úspěšné zavedení vnitřního trhu bez hranic. Mezi státy ES se postupně díky smlouvám vnitřní trh vyvinul ze zóny volného obchodu a později celní unie zavedením volného pohybu čtyř svobod. Mezi členskými zeměmi RVHP žádná cla vůbec nastavena nebyla, hlavně z důvodu, že země mezi sebou zboží a komodity převážně měnily, nikoli prodávaly. Dá se tak říci, že v rámci RVHP fungoval vnitřní trh bez hranic, alespoň co se týkalo zboží.

Zemím RVHP bylo přikázáno zpřetrhat obchodní vazby se západním světem a celá organizace tak byla víceméně izolována, podle přání SSSR byl jednoznačně preferován obchod mezi členskými zeměmi³⁸. Evropská společenství a později EU podporovala obchod se zeměmi mimo organizaci, s výjimkou trhu zemědělských produktů, kde byl podporován jejich vývoz a omezován jejich dovoz, což byla a jsou protekcionistická opatření, způsobující částečnou izolovanost evropského trhu se zemědělskými produkty. SZP narušovala a v nižší míře dosud narušuje volné působení tržních sil v oblasti zemědělství.

Částečně společným znakem jsou tedy i obrovské investice do zemědělství. V RVHP byly nutné kvůli orientaci na těžký průmysl na úkor zemědělství, kvůli čemuž bylo toto odvětví zanedbané, do vysoké míry nefunkční a nenaplňující požadavky spotřebitele. Investice byly ale kvůli nevyspělosti zemědělství více či méně neúčinné³⁹. V Evropské unii v rámci SZP dosahují investice do zemědělství vysokého podílu rozpočtu EU. Jsou však členskými státy využívány nerovnoměrně a přidaná hodnota SZP není úměrná vloženým nákladům⁴⁰.

3.3 Společné znaky RVHP a Evropské unie

RVHP byla a Evropská unie a dokonce i eurozóna samotná jsou, co se hospodářské vyspělosti členských států týká, nehomogenní celky. Příčinu tohoto faktu lze hledat v principu rozšiřování celků.

³⁸ Pokud při 60 % z obrátu zahraničního obchodu zemí RVHP, jež tvoří právě vzájemný obchod států RVHP můžeme mluvit jako o jednoznačném zaměření, viz tabulka č.7 níže.

³⁹ Mnohem více byly investice neúčinné ve státech s nevyspělým zemědělstvím s nízkou mírou mechanizace a chemizace.

⁴⁰ K roku 2013 pořád dosahují zhruba 40 % výdajů rozpočtu EU. Zdroj: www.euroskop.cz

RVHP představovala ekonomický rozměr šíření komunistické ideologie, znamenala podporu politické provázanosti skrze ekonomické kroky, proto se na různou vyspělost členů nehledělo ani při jejím založení v roce 1949, ani v případě dalšího rozšiřování o Mongolsko, Kubu a Vietnam, které se vždy událo z čistě politických důvodů.

Rozdílná vyspělost agrárních a průmyslových států byla řešena nasazením stejného programu, tedy orientace na těžký průmysl podle vzoru SSSR. Rovnost v duchu socialistické výpomoci fungovala tak, že rozvoj zaostalejších zemí byl podporován zeměmi vyspělejšími, které tuto pomoc ovšem poskytovaly v drtivé většině bezplatně a nenávratně. (Šimek 2010, 58)

I v případě Evropských společenství a později Evropské unie ale byla a je politická provázanost cílem, k jehož naplnění měly ekonomické kroky vést. V rámci ESÚO a rané fáze ES se možná jednalo o státy přibližně stejně vyspělé, každé další rozšiřování však připojilo k ES nebo k EU státy převážně méně ekonomicky vyspělé, než byly dosavadní členy celku. Nehledělo se příliš na ekonomický rozměr, byly to kroky ryze politické, ať už v rámci ideje jednotné Evropy snažící se napodobit Spojené státy americké, či jiné⁴¹.

Nestejně zaměřené států (agrární a průmyslové) bylo v rámci ES řešeno vyrovnáváním těchto rozdílů skrze společný rozpočet. Jelikož se ale jednalo o státy podobně vyspělé, nebyly, pokud není brán zřetel na SZP, tyto výdaje z rozpočtu příliš velké. Nestejná ekonomická vyspělost v rámci EU, k jejímuž vyrovnání mělo dojít za pomoci politiky koheze, je už ale mnohem propastnějším problémem a až v průběhu současné krize je ukázáno, že stejně jako v RVHP jsou slabší státy podporovány na úkor států silnějších, aniž by se tím vyspělost zaostalejších států skutečně zvyšovala, protože v rámci krize mají návratné i nenávratné půjčky státy, jež o ně byly nuceny požádat, pouze za úkol je, lidově řečeno, udržet nad vodou.

⁴¹ Není předmětem ani cílem této práce kritizovat ideje o federálním uspořádání Evropy, které z důvodu hlubokých historicky daných rozdílů mezi evropskými státy může jen velmi těžko fungovat.

3.4 Podoby hospodářské a měnové integrace v RVHP a v EU

Jak v RVHP, tak v EU do určité míry proběhla hospodářská a měnová integrace. Její hloubka ale je u obou celků různá. Aby bylo možné přesnou shodu hospodářské a měnové integrace v obou organizacích s definicemi měnové a hospodářské unie porovnat, je třeba si tyto definice vymežit.

V Delorově zprávě je hospodářská unie definována jako celek s jednotným trhem, sladěnými hospodářskými politikami a stejnou regionální politikou. Dále by se měly stát hospodářské unie držet stejných pravidel pro politiky rozpočtové.

Jako moderní definice měnové unie je obecně přijímána ta ve Wernerově zprávě⁴² vydané v roce 1970. Podle ní musí měnová unie splňovat tři podmínky: neodvolatelné zafixování parity členských měn a odstranění rozpětí vychylování kurzů těchto měn, úplná a neodvolatelná devizová směnitelnost. Žádoucím vyvrcholením procesu měnové integrace v měnovou unii je zavedení společné měny. (Němeček 2000, 201)

Cílem této poslední části třetí kapitoly je pouze zobrazit shodu či neshodu hospodářské a měnové integrace s definicemi, nikoli vyvozovat důsledky, které mohou z případných neshod plynout. Bude zde také představen stručný historický vývoj měnové integrace v Evropě.

3.4.1 Hospodářská unie v rámci RVHP

Pokud přihlédneme k definici hospodářské unie v Delorově zprávě, je patrné, že RVHP opravdu hospodářskou unií byla. Jednotný trh bez překážek byl umožněn díky neexistenci cel, regionální hospodářské zaměření bylo také nastaveno pro všechny státy stejně. Hospodářské politiky států byly sladěny skrze koordinaci hospodářských plánů, které musely být navíc od vydání Komplexního programu také schváleny na zasedáních Rady. Daňový systém se lišil od daňového systému v tržním hospodářství, který v situaci, kdy podniky vlastní stát postrádal smysl. Nicméně byl v socialistických

⁴² Wernerova zpráva se týkala zavedení měnové unie v třístupňovém stádiu. Opatření v ní popsaná však nebyla zavedena kvůli situaci na počátcích sedmdesátých let, nepříznivé pro další integraci. (Fiala, Pitrová 2009, 98)

státech jednotný, čímž se dá RVHP definovat jako hospodářská unie i na fiskální úrovni.

3.4.2 Měnová integrace v rámci RVHP

Od vstupu Mezinárodní banky ekonomické spolupráce v činnost k začátku roku 1964 byly platební závazky mezi členskými státy RVHP účtovány v převoditelných rublech. Základní kapitál této banky činil tři sta milionů převoditelných rublů, podíl členského státu RVHP na tomto objemu se stanovil z jeho podílu na celkovém obchodu v RVHP. Členské státy měly v Mezinárodní bance ekonomické spolupráce otevřeny své účty, mezi kterými docházelo k transakcím. Při krátkodobé platební neschopnosti banka poskytovala zúčtovací úvěry. Kvůli výměnnému charakteru obchodu mezi státy RVHP peníze v podobě převoditelného rublu plnily pouze funkci zúčtovací jednotky. (Chvojka, 1979, 176-190)

Tento systém vykazuje jisté podobnosti s účtováním v Evropské účetní jednotce (dále ECU), k jakému docházelo v ES. RVHP však nikdy nedošla v měnové integraci tak daleko, jako k zavedení společné hotovostní měny. Stejně tak nelze měnovou integraci v RVHP posuzovat dle definice ve Wernerově zprávě kvůli faktu, že peníze v zemích RVHP neplnily základní funkce peněz⁴³, jak je na ně nahlíženo v systému tržního hospodářství.

3.4.3 Hospodářská unie v rámci EU a států eurozóny

V rámci ES ani později EU nebyla nikdy hospodářská unie zcela ustálena a Evropská unie se určitě nedá za plnou hospodářskou unii označit. Jedná se sice o celní unii s volným pohybem čtyř svobod, skutečná mobilita pracovních sil je ale v EU nedokonalá. Hospodářské politiky sladěny nebyly a v průběhu krize se rozdílily mezi státy spíše prohlubovaly, než zmenšovaly. Rozpočtové politiky⁴⁴ či sazby přímých daní členských států nejsou ani přibližně stejné. Sazby u daně z příjmů fyzických osob v členských státech EU jsou ukázány v následující tabulce.

⁴³ Tři základní funkce peněz: prostředek směny, zúčtovací jednotka a uchovatel hodnot. (Pospíšil, Hobza, Puchinger 2006, 9)

⁴⁴ Výjimku může tvořit již zmíněný fiskální pakt, který na nadnárodním principu omezuje schodky rozpočtů členských států.

Tabulka 2: Maximální⁴⁵ daň z příjmů fyzických a právnických osob v členských státech EU v roce 2012

	Daň z příjmů fyzických osob (%)	Daň z příjmů právnických osob (%)
Belgie	53,7	34,0
Bulharsko	10,0	10,0
Česká republika	15,0	19,0
Dánsko	55,4	25,0
Estonsko	21,0	21,0
Finsko	49,0	24,5
Francie	46,8	36,1
Írsko	41,0	12,5
Itálie	47,3	31,4
Kypr	38,5	10,0
Litva	15,0	15,0
Lotyšsko	25,0	15,0
Lucembursko	38,0	28,8
Maďarsko	20,3	20,6
Malta	35,0	35,0
Německo	47,5	29,8
Nizozemí	52,0	25,0
Polsko	32,0	19,0
Portugalsko	49,0	31,5
Rakousko	50,0	25,0
Rumunsko	16,0	16,0
Řecko	49,0	30,0
Slovensko	19,0	19,0
Slovinsko	41,0	20,0
Španělsko	52,0	30,0
Švédsko	52,5	26,3
Spojené království	50,0	24,0

Zdroj: Pospíšil 2013, 98-99

⁴⁵ V některých státech jsou daně z příjmu fyzických osob odstupňované podle daňových pásem.

Z tabulky je zřejmé, že i když je harmonizace daňových politik jedním z cílů EU, zatím k ní nedochází. Naopak došlo ke vzniku tzv. daňových rájů, např. na Kypru.

Sazba daně z přidané hodnoty (dále DPH) je však v členských zemích EU sladěna mnohem více v rámci podpory volného pohybu čtyř svobod, hlavně pak zboží a služeb. Rozpětí DPH v členských státech EU (v základní nesnížené sazbě) se pohybuje od patnácti do dvaceti sedmi procent, je tak mnohem menší než rozpětí daní z příjmů fyzických osob. (Pospíšil 2013, 100-101)

Název projektu budovaného v rámci ES je ale hospodářská a měnová unie (dále HMU) a nabízí se otázka, jak došlo k takovému odštěpení těchto dvou cest k integraci, kdy byla měnová integrace dovedena až na vrchol, tedy k zavedení společné měny, jež nahradila měny národní u členů eurozóny, a hospodářská zůstala na základním stupni, tedy jakémsi koordinovaném postupu v makroekonomických otázkách. (Fiala, Pitrová 2009, 548)

V průběhu integrace se v sedmdesátých letech vyvinuly dva názorové proudy. První prosazoval koncepci monetaristickou, tedy co nejrychlejší zavedení společné měny, jež mělo postupně vést i ke sladění a sblížení ekonomik zúčastněných států. Druhá koncepce byla ekonomistická a uváděla, že je nutné nejprve zajistit naprosté hospodářské sblížení zúčastněných zemí, než se může o zavedení společné měny uvažovat.

V roce 1977 předložila Komise vedená R. Jenkinsem plán Evropského měnového systému (dále EMS), který apeloval na provázání větší měnové integrace s regionální politikou. Předpokládal, že státy budou kvůli větší měnové integraci oslabeny a bude nutné jim v rámci regionální politiky finančními prostředky vypomoci. Konečný projekt EMS byl ale přijat bez tohoto aspektu. (Fiala, Pitrová 2009, 556)

V tomto bodu vidím zlom, kdy se přestalo hledět na vyšší hospodářskou provázanost a ES se soustředila již jen na měnovou integraci.

Jako záruka, že členské státy vstupující do eurozóny budou mít společné alespoň některé hospodářské ukazatele, měla sloužit maastrichtská konvergenční kritéria.

3.4.4 Měnová unie v EU

Podobou měnové unie ve vrcholném stádiu⁴⁶ v EU je eurozóna⁴⁷, jež sdružuje 17 států EU, které používají euro jako svou jednotnou měnu a platidlo. Měnovou politiku v Unii řídí Evropská centrální banka⁴⁸ (dále ECB), mezi její úkoly patří udržovat cenovou stabilitu v eurozóně. ECB a národní banky členských zemí EU tvoří Evropský systém centrálních bank⁴⁹.

ECB je naprosto nezávislá na ostatních orgánech EU, stejně jako na vládách členských států. Je jediným orgánem, který může povolit vydávání bankovek a mincí v eurozóně.

Euro tak plní funkci platební i zúčtovací jednotky v EU. Dále je významnou světovou rezervní měnou.

3.4.4.1 Historický vývoj měnové unie v Evropě

Koncept, jež propojuje evropské měny dodnes⁵⁰, tzv. měnový had, byl poprvé představen ve Wernerově plánu v roce 1970. Hlavním bodem plánu bylo navázání evropských měn do tzv. měnového hada v tunelu. Hadem měly být provázané měny a tunelem jejich povolené rozpětí fluktuace, vázané na americký dolar. K udržení stability směnných kurzů měl pak napomáhat Evropský rezervní fond.

Po rozpadu systému z Bretton-Woods⁵¹ však začal dolar devalvovat a vazba evropských měn na něj byla zrušena. Toto tzv. opuštění tunelu⁵² se událo v roce 1973. Směnné kurzy byly nadále nestabilní i kvůli ropné krizi v roce 1973. V průběhu sedmdesátých let tak země z hada střídavě vystupovaly a vstupovaly do něj.

⁴⁶ Vývoj měnové unie v Evropě bude stručně popsán v páté kapitole.

⁴⁷ Oficiální název eurozóny je euro oblast. Eurozóna je však název mnohem rozšířenější v mnoha jazycích, proto se jej držím v mé bakalářské práci.

⁴⁸ Založena roku 1998, se sídlem ve Frankfurtu nad Mohanem.

⁴⁹ Úkoly ESCB se od úkolů ECB v podstatě neliší, zaměřuje se však i na členské státy Unie, které nejsou dosud členy eurozóny. Kvůli této skutečnosti funguje ještě tzv. Eurosystem, sdružující ECB a centrální banky členských států eurozóny. ESCB a Eurosystem by se měly sloučit až všechny členské státy EU přijmou euro a vstoupí tak do eurozóny.

⁵⁰ Ty, jež jsou součástí ERM II.

⁵¹ Systém z Bretton-Woods zajišťoval navázání světových měn na dolar, který byl celosvětovou rezervní měnou a byl krytý zlatem. Skončil v roce 1971 kvůli přílišnému odlivu zlata ze Spojených států amerických. Znamenalo to nastolení plovoucích devizových kurzů.

⁵² Bylo ale zachováno provázání evropských měn s maximální povolenou fluktuací + / - 2,25 %.

Změna přišla s nahrazením prozatím neúspěšného měnového hada Evropským měnovým systémem v roce 1978. EMS byl postaven na stejném principu jako měnový had, zavazoval však členské státy k intervencím zajišťujícím stabilitu evropských měn. Finanční prostředky k těmto intervencím byly poskytovány v rámci úvěrového mechanismu. Opěrnými body celého EMS byly Evropská měnová jednotka⁵³ (ECU) a Evropský směnný mechanismus (ERM). (Fiala, Pitrová 2009, 553-558)

„ECU byla jednotka představující koš všech zúčastněných měn⁵⁴ a měla pevnou hodnotu složenou z určitých podílů soustředěných měn. Podíl národních měn v ECU odpovídal ekonomické síle států (...). Hlavním úkolem ECU bylo představovat rezervní měnu, nástroj transakcí uvnitř celého EMS a sloužit (...) jako základ divergence v rámci ERM.“ (Fiala, Pitrová 2009, 559)

Tabulka 3: Složení ECU v roce 1979, tedy v době vzniku (vyjádřeno podílem národních měn v 1 ECU)

Měna	Podíl národní měny v 1 ECU v %
Německá marka	33,0 %
Francouzský frank	19,8 %
Nizozemský gulden	10,5 %
Belgický a lucemburský frank	9,5 %
Italská lira	9,5 %
Dánská koruna	3,0 %
Irská libra	1,1 %
Britská libra	13,6 %

Zdroj: Fiala, Pitrová 2009, 560

Z tabulky je zřejmé, že nejvýznamnější podíl na výpočtu směnné hodnoty ECU tvořila německá marka. To se projevilo užším navázáním ostatních měn na marku, a jednak určitým nadhodnocením eura v době jeho vzniku.

⁵³ ECU byla kryta dolarovými a zlatými zásobami členských zemí.

⁵⁴ V době vzniku se jednalo o německou marku, francouzský frank, nizozemský gulden, belgický a lucemburský frank, italskou liru, dánskou korunu, irskou libru a britskou libru. (Fiala, Pitrová 2009, 560)

Druhý bod opěrného systému EMS byl ERM, jehož základ tvořila tzv. paritní mřížka měn, v níž byly měny členských států svázané ve dvojicích. Povolené flukтуаční rozpětí ve dvojici bylo maximálně +/- 2,25 % nebo +/- 6 % v rámci širšího flukтуаčního pásma. Po překročení tohoto rozpětí byly obě centrální banky nuceny kurz měn opět stabilizovat pomocí svých mechanismů⁵⁵. Součástí ERM byl také indikátor divergence, který měl pomoci překročení povoleného kurzového rozpětí s předstihem zamezit. Pokud se vychýlení měny již blížilo k povolené hranici, musela banka státu, jehož měna příliš oslabovala, anebo posilovala nést intervenční náklady. (Fiala, Pitrová 2009, 560-561)

EMS se pomocí ERM podařilo stabilizovat evropské měny, nicméně počátkem devadesátých let bylo mnoho z nich nuceno devalvovat, vstoupit do širšího flukтуаčního pásma a nebo ze systému ERM úplně vystoupit. V roce 1993 bylo proto flukтуаční pásmo rozšířeno pro všechny měny na +/- 15 %. (Fiala, Pitrová 2009, 562-563)

Se zavedením hotovostní společné měny přišly dvě změny. ECU byla v poměru 1:1 nahrazena nejprve bezhotovostním, poté hotovostním eurem (viz výše) a systém ERM byl nahrazen systémem ERM II, který zavazuje členské země udržovat kurzy svých měn v rozpětí +/- 15 % od vypočtené střední hodnoty vůči euru. Aspoň dvouleté setrvání v ERM II je jedním z maastrichtských kritérií (viz níže).

⁵⁵ Nákup či prodej určité měny.

4 Příčiny krize RVHP

Pojem ekonomická krize, jak je dnes definován, obsahuje ukazatele jako HDP, agregátní poptávka či nezaměstnanost. Protože ani jeden z těchto pojmů nehrál ve státech RVHP roli⁵⁶, je nutno v případě Rady nahlížet na pojem ekonomická krize jinak. Oficiální cíle RVHP jsou specifikovány výše, v kapitole věnující se historii organizace. V podstatě měla RVHP zajistit socialistickou dělbu práce a rozvoj obchodu mezi svými členy, přispět k růstu národních ekonomik a blahobytu obyvatelstva svých členů a v neposlední řadě konkurovat hospodářské vyspělosti kapitalistického světa a následně ji překonat. To vše skrze sladěné, centrálně řízené plánování národních hospodářství.

Dá se tedy říci, že RVHP byla v krizi pokud tyto své stanovené cíle dlouhodobě neplnila.

4.1 Krize bezprostředně po založení RVHP

Kořeny takto definované krize RVHP lze hledat ještě v době před jejím založením. Na přelomu čtyřicátých a padesátých let dosáhl Stalinův autokratický⁵⁷ způsob vlády svého vrcholu a Stalin rozhodoval sám o tom, co se týkalo postupu v nejrůznějších oblastech vývoje Sovětského svazu. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 84-86)

Stalinův způsob řízení Sovětského svazu byl tedy podřízen snaze udržet moc, bez ohledu na logiku zvolených kroků v rámci prosperity státu. Týkalo se to i řízení hospodářství a odráželo se to na výsledcích první poválečné pětiletky.

Podle oficiálních údajů byla „splněna před stanoveným termínem za čtyři a čtvrt roku“ (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 87).

A i když byly pozorovatelné určité úspěchy při obnově válkou poškozené země, hlavně v oblasti těžkého průmyslu, nikdo ve zprávě o úspěšném splnění pětiletky neuveřejnil absolutní hodnoty a nedostatky týkající se hlavně zemědělské výroby byly

⁵⁶ Jako ukazatel výkonu státu byl častěji než HDP používán HSP nebo národní důchod (viz výše). Nezaměstnanost neexistovala kvůli zákonné zaměstnanosti, na poptávku spotřebitele pak při tvorbě centrálních plánů nebyl brán zřetel.

⁵⁷ Autokracie: vláda a držení moci v rukou úzké skupiny a nebo jednotlivce.

zamlčeny. Šlo o nízkou životní úroveň kolchozníků⁵⁸ a neplnění plánů zemědělské produkce. K těmto skutečnostem se ale samozřejmě nikdo neodvážil vyjadřovat veřejně. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 88)

Pokud nebylo postupováno logickými kroky při řízení SSSR, nejinak dopadlo řízení nově vzniklé RVHP. Hned po svém vzniku RVHP místo rozvoje mezinárodní dělby práce a rovnoprávné spolupráce mezi státy představovala nadnárodní kolos složený z autarkních ekonomik postupně čím dál více závislých na SSSR, který v nich prostřednictvím centrálních plánů prosazoval své zájmy. (Moulis, Valenta Vykoukal 1991, 102) Tato skutečnost dokazuje, že již od svých počátků RVHP neplnila všechny své deklarované cíle, protože o jejich naplnění SSSR, v té době ještě řízené Stalinem, nikdy nešlo.

Hospodářský vývoj členských zemí RVHP byl řízen podle sovětského modelu prostřednictvím pětiletých plánů tak, aby vyhovoval ekonomickým a strategickým cílům Sovětského svazu bez přihlídnutí k možnostem jednotlivých zemí - byl aplikován na země agrární, agrárně průmyslové i průmyslově rozvinuté. Diference v jednotlivých plánech hospodářského vývoje zemí sovětského bloku odrážely jejich různou ekonomickou úroveň pouze ve smyslu kvantitativním. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 102) Toto jednostranné zaměření bylo příčinou nevyrovnaností v národních ekonomikách a později i nekonkurenceschopnosti RVHP jako celku.

V počátcích padesátých let v členských zemích opravdu docházelo k proklamovanému hospodářskému růstu. Ten ovšem vycházel pouze z rychlé industrializace a později z nárůstu zbrojní výroby. Jednostranné zaměření na těžký průmysl⁵⁹ nebylo perspektivní a zanedbání rozvoje a investic do ostatních oblastí (lehký průmysl, zemědělství, terciární sektor) vedlo k nesouladu potřeb a poptávky společnosti a možností jednotlivých ekonomik. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 103)

⁵⁸ Kolchoz: forma kolektivního zemědělství v SSSR. Kolchozníci nedostávali plat, byli odměňováni tím, co vypěstovali v poměru s odpracovanou dobou.

⁵⁹ Toto jednostranné zaměření pro státy sovětského bloku znamenalo také závislost na surovinové výpomoci od SSSR, kvůli omezení mezinárodního obchodu se zeměmi mimo RVHP. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 103)

Ani rychlá a zmatená kolektivizace⁶⁰ zemědělství v letech 1950-1952 nemohla znamenat pro hospodářský vývoj jednotlivých zemí dobré zprávy. Jak již bylo řečeno, tento ideologický krok byl ekonomicky neodůvodnitelný a nedostatečná státní finanční podpora vedla k nedostatečné mechanizaci, jejíž vyšší úroveň by byla potřebná pro zemědělskou velkovýrobu. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 105)

V následujících letech se proces kolektivizace zastavil, kolem 10-20 % družstev se ve státech RVHP rozpadlo, došlo k poklesu výroby, zásobování měst a zemědělství v celém celku přestalo být dostatečně funkční. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 107)

Shrňme-li tyto faktory, tedy chybně provedenou kolektivizaci zemědělství, jednostranné zaměření na těžký průmysl bez ohledu na různé podmínky jednotlivých států a vysoké nároky na toto odvětví v důsledku intenzivního zbrojení, dostaneme základní ekonomické příčiny krize RVHP v padesátých letech.

Podle Moulise (1991) *„zbrojní program odčerpával tak vysoké podíly z investic do výrobních kapacit mimo spotřební trh, že spolu s běžnými výdaji na armádu překročil hospodářskou sílu jednotlivých zemí sovětského bloku. Většinou byl dodatečně zařazen do beztak nereálných pětiletých plánů hospodářského rozvoje, zakládajících hluboké disproporce mezi jednotlivými odvětvími a přivedl všechny státy sovětského bloku včetně Sovětského svazu na začátku roku 1953 do stavu ekonomické vyčerpanosti.“* (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 108)

A protože implementace zbrojního programu SSSR do plánů jednotlivých hospodářství členských států byla možná právě díky RVHP a prozatímní plné převaze vlivu SSSR v ní, opravdu se nedá říci, že by Rada v padesátých letech plnila své vyhlášené cíle.

Po smrti J. V. Stalina v roce 1953 mělo nové vedení, jež reprezentoval Nikita Chruščov, nové priority: zvýšit výrobu spotřebního zboží a zlepšit situaci v zemědělství⁶¹. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 110)

⁶⁰ Ve většině států RVHP došlo v letech 1950-1952 ke zdvojnásobení počtu družstev, které ale většinou vlastnily jen neúměrně malé množství zemědělské půdy (průměrně kolem 10 % půdy na tisíce družstev). Například v Albánii došlo k vzepření se proti nesmyslně urychlované kolektivizaci, stav tak byl více vyvážený (kolem 10 % půdy na 150 zemědělských družstev). Pouze v Bulharsku s dlouhou tradicí zemědělských družstev bylo kolektivizováno přes 60 % půdy. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 106)

⁶¹ Podle Moulise (1991) *„se zemědělství po letech úpadku způsobeného neuváženě rychlou kolektivizací dostalo znovu do pohybu“*. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 110)

Zanedbané zemědělství se tedy stalo prioritou, ale sedmiletý plán let 1958-1965, který počítal se zvýšením produkce o 70 % byl naplněn pouze pětinou a to z důvodů neúspěšných reforem z roku 1958, v nichž se jednalo o mechanizaci kolchozů. Tyto reformy vedly pouze k jejich zadlužení a dalšímu sdružování v již organizačně skoro nezvládnutelné celky. Proto se začal projevovat nedostatek potravin. (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000, 318)

Následující tabulka jasně ukazuje, že plány na růst zemědělské produkce byly málokdy naplněny i v dalších obdobích.

Tabulka 4: Průměrné roční přírůstky hrubé zemědělské výroby v letech 1971-1985 (v %), členěno dle pětiletých období

	1971-1975		1976-1980		1981-1985	
	Plán	Skutečnost	Plán	Skutečnost	Plán	Skutečnost
Bulharsko	3,2-3,7	2,2	3,7	2,1	3,4	1,2
ČSSR	2,7	2,9	2,7	1,8	1,8-2,2	1,4
Maďarsko	2,8-3,0	3,5	3,2-3,4	2,6	2,3-2,8	2,3
NDR	2,4	2,2	2,6	1,1	1,1	1,7
Polsko	3,6-3,9	3,1	3,0-3,5	0,3	- ⁶²	-0,2
Rumunsko	6,3-8,3	4,7	5,1-7,6	4,7	4,5-5,0	2,0
SSSR	3,7-4,1	2,5	3,0	1,5	2,5	1,1

Zdroj: Průcha, Urban 1989, 151

4.2 Pokusy o reformu

Od nástupu N. Chruščova i během vedení SSSR jeho nástupci, zejména L. Brežněva a M. Gorbačova, byly znatelné pokusy o reformy, jež by vedly ke zlepšení prokazatelně problematického hospodářství. Jednalo se ale vždy o pouze dílčí opatření, jež nebyla schopna řešit hlavní problém.

Jednou z příčin tohoto faktu byla i určitá neschopnost či neochota řídicích komunistických stran skutečné problémy vnímat. Například dílčí reformy ve znamení upuštění od intenzivního zbrojení vedly v letech po Stalinově smrti k částečnému vyrovnání nerovnováh v jednotlivých ekonomikách i k růstu životní úrovně. Tyto úspěchy, hlavně jejich trvalost, ale byly ideologicky zveličovány a přeceněny

⁶² Neuvedeno.

a od zaměření na těžký či chemický průmysl se neupustilo. Mohutné investice byly pramálo rentabilní, nejvíce z důvodu extenzivního růstu těchto odvětví. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 176)

Ve stejném duchu, tedy nepřipouštění problémů a zveličování jakýchkoli úspěchů se nesl celý zbývající vývoj v zemích RVHP.

Tabulka 5: Podíl těžkého průmyslu na úhrnných průmyslových investicích v letech 1975 a 1985 (v %) v zemích RVHP

	Bulharsko	ČSSR	Maďarsko	NDR	Polsko	Rumunsko	SSSR
1975	64,9	68,3	74,5	73,8	76,8	80,5	73,4
1985	77,1	69,9	82,2	77,2	76,0	86,4	78,2

Zdroj: Průcha, Urban 1989, 89

Z tabulky je zřejmé, že těžký průmysl byl opravdu hlavním investičním zaměřením zemí RVHP. Tyto vysoké investice byly potřeba kvůli zaměření na extenzivní růst ekonomiky.

4.2.1 Problém extenzivního růstu ekonomiky

Rychlý hospodářský růst způsobený industrializací měl kromě neperspektivnosti takto jednostranného zaměření ještě další nevýhody. Předně se jednalo o růst extenzivní⁶³, jehož možnosti se, pokud není včas nahrazen růstem intenzivním⁶⁴, zákonitě musejí vyčerpat. K tomu v zemích sovětského bloku došlo již v polovině padesátých let. To znamenalo hned začátkem šedesátých let pokles nebo dokonce stagnaci hlavního tahouna hospodářského růstu těchto ekonomik - průmyslové výroby. Samozřejmě, že se v některých zemích o nutnosti přechodu k intenzivnímu růstu mluvilo, kvůli nepružné administrativě centrálně plánovaného hospodářství, proti inovační atmosféře a absenci tržních prvků se jej ale nepodařilo nikdy plně zavést, i když o nutnosti jeho zavedení byla zmínka například i v Komplexním programu. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 175)

⁶³ Extenzivní ekonomický růst je růst výroby, v případě států RVHP hlavně nespolečenský, (a tedy i ukazatelů jako je HDP, HSP či národní důchod) za pomoci kvantitativního navyšování výrobních zdrojů jako jsou lidské zdroje, suroviny apod.

⁶⁴ Intenzivní ekonomický růst: představuje zvýšení kvality výrobních zdrojů skrze inovace apod.

4.2.2 Cíle, podoby, omezení a výsledky dílčích reforem

Cíle reforem byly ve všech členských zemích stejné, tedy zvýšit zainteresovanost samotných pracovníků na výsledku výroby a začít měřit nejen objem výroby, ale také rentabilitu, efektivitu a zisk podniků. Dále bylo zjevné, že nelze centrálně naplánovat stále složitější výrobní procesy v celé míře, proto se mluvilo o zvyšování samostatnosti a odpovědnosti podniků. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 180)

Lze určit dvě základní podoby reforem, ke kterým docházelo. Lišily se právě v míře posunutí pravomocí směrem k jednotlivým hospodářským subjektům. Z ideologických důvodů ve většině států⁶⁵ došlo k reformě konzervativní a zůstal zachován vysoký důraz na prioritu centrálně určených plánů. Změny, k nimž došlo, byly: hodnocení nejen objemu výroby, ale také odbytu výrobků z jednotlivých podniků. Podniky, jež splnily odbytový plán, byly odměňovány skrze fondy. Dále se objevily pokusy motivovat pracovníky např. socialistickými soutěžemi pracovních kolektivů. (Moulis, Valenta Vykoukal 1991, 181-182)

Omezení reforem se vždy nesla v duchu střetu potřeb ideologie a reálných potřeb ekonomik. Ideologie jedné vládnoucí strany a rozvoje společnosti na základě plánů se jednoduše nemohla vzdát své pravomoci vše centrálně řídit, proto docházelo spíše ke změnám v centrálně plánovacím aparátu, nežli ke změnám v samotném mechanismu. Podnikům nebyly přeneseny dostatečné pravomoci, které by vedly ke skutečné změně.

Výsledky reforem tak nebyly prakticky žádné. Cenová politika však zůstávala centralizována a ceny byly stále nastavovány uměle. Nepřibližovaly se výrobním nákladům a nebyly řízeny nabídkou ani poptávkou. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 181-182)

Dalším pokusem o změnu byly Kosyginovy reformy, které znamenaly pokus o zavedení tržních mechanismů do systému centrálního plánování. Kvůli nepružnosti centrálního plánování však výsledky nebyly velmi znatelné a i když docházelo

⁶⁵ S výjimkou Jugoslávie a částečně i Maďarska. V Československu byl radikální reformní pokus přerušen již v počátcích. (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991, 181)

ke zlepšení, v oblasti zemědělství to bylo umožněno jen obrovskými investicemi a v oblasti průmyslu jen díky nárůstu zbrojení, které všestranně zatěžovalo celé hospodářství SSSR. (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000, 344-345)

Navíc, jak už bylo zmíněno, i tento pokus o reformu byl později potlačen. Zavádění tržních prvků začalo znamenat likvidaci nerentabilních podniků, narušení stability cen, nebezpečí inflace a nezaměstnanosti. Nic z toho nebylo z ideologických důvodů přípustné. Politické rozhodování tak zvítězilo nad ekonomickým, byly rušeny reformní snahy šedesátých let a jejich dílčí výsledky a ukázalo se tak, že celá tato iniciativa byla pokusem změnit nereformovatelné. (Mouliis, Valenta, Vykoukal 1991, 183-184)

4.3 Problém mezinárodní socialistické dělby práce

Snaha vybudovat sovětský blok jako svazek zemí se stejnými ekonomickými podmínkami se ukázala jako marná, došlo pouze ke sjednocení politickému. Ani v rámci RVHP nepanovala očekávaná spolupráce a poměry v různých zemích se stále lišily.

O dělbu práce měly zájem především země vyspělé jako Československo a NDR a z ideologických důvodů SSSR, slabší státy se však obávaly, že jim v případě vyšší ekonomické provázanosti bude přisouzena role surovinových základů pro státy vyspělejší. Rozhodující roli sehrálo Rumunsko, když prosadilo odklad mezinárodní dělby práce na dobu, kdy budou členské státy RVHP na shodné úrovni ekonomického rozvoje⁶⁶. Rozvinuté státy se naopak nechtěly vzdávat svých tradičních výrob ve prospěch ostatních. Ochotu zemí RVHP k této integraci ještě zmenšovaly centrálně diktované ceny, které bránily objektivnímu srovnání hodnot zboží. Vyspělé státy se na trhu RVHP mohly celkem snadno zbavit i nekvalitních výrobků, což ale bránilo inovační atmosféře v těchto státech. Mezinárodní dělba práce v praxi tak byla odsunuta a v plné míře nikdy neuskutečněna a konkurenceschopnost celé RVHP ve srovnání se západním světem zaostávala. (Mouliis, Valenta, Vykoukal 1991, 179)

⁶⁶ Ve srovnání s Československem nebo NDR byl na přelomu padesátých a šedesátých let hospodářský potenciál Maďarska, Rumunska a Bulharska poloviční až třetinový. (Mouliis, Valenta, Vykoukal 1991, 179)

Zahraniční obchod států RVHP se také i přes všechna propagandistická hesla o naprosté soběstačnosti sovětského bloku neorientoval pouze na socialistické země. Zhruba třetina obrátu zahraničního obchodu zemí RVHP byla dokonce tvořena obchodem s kapitalistickými zeměmi, jak je ukázáno v následující tabulce.

Tabulka 6: Územní orientace zahraničního obchodu evropských zemí RVHP v letech 1970-1985 (v % z obrátu)

	1970	1975	1980	1985
Země RVHP	60,7	56,4	54,5	60,7
Ostatní socialistické země	6,5	4,0	4,1	4,7
Vyspělé kapitalistické země	23,7	30,0	31,0	25,1
Rozvojové země	9,1	9,6	10,4	9,5

Zdroj: Průcha, Urban 1989, 275

4.4 Problém uměle nastavených cen a pokus o řešení v podobě převoditelného rublu

Podle Chvojky (1979) plnily peníze jen funkci zúčtovací jednotky ve vzájemných směnách jak uvnitř států RVHP, tak i mezi nimi. Nevyjadřovaly skutečnou hodnotu zboží. Ceny stanovené v mezinárodní směně tak nebyly ceny skutečné⁶⁷ a peníze fungující v rámci mezinárodní směny nefungovaly jako všeobecný ekvivalent využitelný pro plnění závazku. Úhrada zboží musela být prováděna naturálně v podobě jiného zboží, které poskytl obchodní partner jako protihodnotu - reálný ekvivalent, penězi jen oceněný. (Chvojka 1979, 174-190)

Docházelo ke smluvnímu bezhotovostnímu zúčtování pohledávek a závazků mezi státy. Snahou bylo docílit vyrovnanosti platebních bilancí, aby nebylo zapotřebí peněz ve funkci platidla, protože peníze tuto funkci reálně ani plnit nemohly.

Ekonomická spolupráce tak byla omezena potenciálem slabšího z obou partnerů poskytnout dostatek zboží jako protihodnotu. (Chvojka 1979, 174-190)

Řešení bylo spatřováno v zavedení mnohostranného zúčtovávání v převoditelných rublech, pomocí Mezinárodní banky hospodářské spolupráce (viz

⁶⁷ Mnohdy byly tyto ceny nastaveny vyloženě špatně, což vedlo k dalším problémům v důsledku faktu, že neodrážely výrobní hodnotu produktu, jež oceňovaly.

výše). Nevyrovnanost dodávek a plateb mezi dvěma partnery tak byla povolena, pokud jednotlivé státy splnily podmínku roční vyrovnanosti se všemi členskými státy jako s celkem. Dluh při neplnění závazků tak již nebyl k druhému státu, ale směrem k Mezinárodní bance hospodářské spolupráce, úvěry na vyrovnávání dluhů byly poskytovány bezúročně či pouze s malým úrokem. To zvýhodňovalo dlužníky a podněcovalo tak podporu dovozu na úkor vývozu. (Chvojka 1979, 174-190)

Ani převoditelný rubl se ale nevyvinul v plnohodnotný ekvivalent, jež by byl plně směnitelný za zboží, a zůstával jen omezenou zúčtovací jednotkou. Platby v převoditelných rublech osvobodily dlužníka od závazku jen formálně, pořad splatil dluh až dodávkou zboží, jež hodnotově vyrovnala dodávku jeho partnera, proto se převoditelný rubl nedal pokládat za platební či kupní prostředek. Přes svůj název tak převoditelný rubl převoditelný nebyl, jak uvádí Chvojka (1979): „*pouze peněžní jednotka, která představuje jistotu koupě se může stát plně převoditelnou*“ (Chvojka 1979, 180).

Proto nemohl tvořit devizové rezervy ani obecně uznávané aktivum. Tvorbu aktiv v této měně znemožňoval i princip fungování v rámci Mezinárodní banky hospodářské spolupráce - státy musely každoročně plnit povinnosti a vykazovat nulové saldo, a tedy nikdo nesměl mít závazek, ale ani přebytek, aktiva tak nebylo z čeho tvořit, vždy znamenala, že jiný stát má pasivum, které musí uhradit, protože jinak nesplní své závazky. (Chvojka 1979, 180-182)

Převoditelný rubl tak byl kvůli nereálně nastaveným cenám, kterým tvořil jakési zastřešení, projektem neúspěšným. Důležité výrobky byly stále směňovány za konvertibilní národní měny, dále tento rubl nemohl vystupovat na obchodním trhu s kapitalistickými zeměmi. Dokonce ani netvořil opravdu jednotnou měnu, protože každý stát, jež měl pozitivní saldo v převoditelných rublech jej měl v jiné hodnotě, protože hodnota těchto rublů nebyla stejná, ale vázaná na zboží, jež reprezentovaly. (Chvojka 1979, 182)

Převoditelný rubl nebyl navázaný na měny národní na základě reálních vztahů a nevyjadřoval ceny vycházející ze skutečných podmínek různých ekonomik. Nepodporoval tak další integraci mezi státy, jak měl vytyčeno za cíl.

4.5 Shrnutí příčin krize RVHP

Shrneme-li historický vývoj RVHP v kapitole první a tuto kapitolu, lze příčiny krize RVHP shrnout do několika oblastí.

Již od počátku byl tento nadnárodní celek řízen podle přání Sovětského svazu, který do členských zemí násilím zavedl těžkou industrializaci, která měla za následek nevyrovnanost v místních ekonomikách. Pro hospodářský vývoj zemí zbytečné přezbrojení a sekundárně také zanedbání zemědělství, jež bylo v důsledku nelogické a urychlené kolektivizace trvale nerentabilní, sotva soběstačné a v některých zemích někdy ani to ne, což se projevilo například obrovskými importy obilí z USA do SSSR.

Dále celý celek ochromoval fakt, že byly slabé státy živěny silnějšími skrze neplacené dodávky, zdarma poskytované patenty apod.

Nepružné hospodářství tažené extenzivním růstem nebylo schopno ani uspokojit poptávku svých spotřebitelů, ani zajistit konkurenceschopnost RVHP jako celku, která utrpěla také proti inovačním řízením jednotlivých zemí, jež ideologicky zveličovalo jakékoli byť dílčí úspěchy a hatilo veškeré pokusy o potenciálně ekonomicky nápomocné reformy.

Nezájem států o spolupráci, autarkie ekonomik ani naturální směna mezi nimi neprospívaly ekonomickému růstu ani těchto států, ani RVHP jako celku.

Dalším a dle mého názoru jedním z nejvýznamnějších problémů, byly ceny zboží neodpovídající realitě a peníze neplnící základní funkce. Tyto dva faktory jen podtrhly celkovou nepřehlednost centrálně řízeného hospodářství a ochromovaly i obchod mezi státy.

Ani samy řídicí orgány se hlavně ke konci existence RVHP nedokázaly v hospodářství celku vyznat, natož jej efektivně plánovat. Samotný rozpad SSSR tak jen znamenal ránu z milosti pro nefunkční a skomírající celek jménem Rada vzájemné hospodářské pomoci.

5 Nutné předpoklady pro úspěšné dlouhodobé fungování měnové unie

Jako nejvyšší možný vrchol měnové integrace mezi dvěma či více státy není měnová unie celkem, který by mohl bez splnění jistých podmínek úspěšně dlouhodobě a hlavně stabilně fungovat. Musí být schopen ustát asymetrické šoky působící na národní ekonomiky, které by se při existenci samostatných národních měn mohly s těmito výkyvy vyrovnat prostřednictvím úpravy měnového kurzu.

Názory na to, jaké tyto podmínky jsou, se mezi ekonomy liší, nejuznávanější je však teorie optimálních měnových zón, jak ji prezentoval Robert Mundell. Na tuto teorii také navázali další ekonomové a více ji rozvedli, vybrané názory, s nimiž souhlasím, prezentuji v této kapitole⁶⁸.

5.1 Optimální měnová zóna

Aby mohla měnová unie dlouhodobě fungovat, musí její členské státy tvořit optimální měnovou zónu. Podle R. Mundella je důležitá vysoká mobilita a flexibilita výrobních faktorů v rámci měnové unie. Výrobními faktory jsou půda, práce a kapitál. Protože debata o mobilitě půdy je poněkud bezpředmětná, záleží na mobilitě pracovních sil a kapitálu, přičemž mobilita pracovních sil je mnohem důležitější.

P. Kenen dále rozvíjí tento názor o důležitost podobné struktury a vývozu členských zemí měnové unie, výroba by měla být zároveň diverzifikovaná. To by mělo přispět ke zmírnění následků asymetrických hospodářských šoků či přispět k jejich sladění.

R. McKinnon následně tvrdí, že v optimální měnové zóně by mezi sebou země měly co nejvíce obchodovat. (Národní koordinační skupina pro zavedení eura v České republice 2013, [online])

Václav Klaus na tuto teorii navazuje a tvrdí, že optimální měnová zóna musí být tvořena státy, které spolu tvoří homogenní celek v rámci jejich hospodářské vyspělosti.

⁶⁸ Konkrétní podoba a důsledky naplnění nebo nenaplnění těchto podmínek a pravidel v eurozóně budou řešeny v kapitole následující. Tato kapitola bude sloužit jen jako teoretický rámec v další kapitole aplikovaný na skutečnou měnovou unii, tedy eurozónu.

Pro minimalizaci nepříznivých důsledků⁶⁹ nedodržení tohoto pravidla je teprve nutná vysoká mobilita a flexibilita výrobních faktorů a jejich cen v měnové unii, přičemž nejvíce závisí na mobilitě pracovních sil a flexibilitě ceny práce. Dále uvádí nutnost vysoké solidarity v nehomogenní zóně směrem od států silnějších ke státům slabším, která se musí projevit finančními dotacemi. (Klaus 1997, 359-364)

Poslední, s jehož názory se ztotožňuji je Vladimír Tomšík (2011), jehož úvahy navazují na nutnou homogenitu ekonomické a cenové úrovně zemí. Tvrdí, že by státy v optimální měnové zóně měly mít sladěné hospodářské cykly, dále alespoň podobné míry inflace (a podobné tendence inflačního vývoje) a reálné úrokové sazby a jejich pravděpodobný vývoj. Jako poslední důležitý bod uvádí homogenitu fiskální, tedy v oblasti daňové, v oblasti deficitu veřejných financí a v oblasti státních dluhů. (Tomšík 2011, 13-29)

Po shrnutí všech výše vypsanych pravidel optimální měnové zóny, a tedy stabilně a dlouhodobě fungující měnové unie, s nimiž souhlasím, se nabízí závěr, že jsou vlastně velice blízka, ne-li totožná se znaky hospodářské unie⁷⁰.

⁶⁹ Budou rovněž rozvedeny v kapitole následující.

⁷⁰ Ne se znaky, jak jsou definovány v Delorově zprávě nebo jinde. Dle vlastní úvahy ovšem předpokládám, že každá hospodářská unie, jež chce v rámci tohoto názvu opravdu fungovat, by tyto znaky naplňovat jednoznačně měla.

6 Příčiny současné krize eurozóny jako měnové unie

Tato kapitola vyjmenuje a okomentuje skutečnosti, jež dle mého názoru působily jako hybné síly přispívající ke krizi eurozóny. Budou rozděleny na dvě skupiny.

Skupina první bude obsahovat ty skutečnosti, které určují a způsobují nefunkčnost či problémovost eurozóny již od jejího vlastního vzniku. Vycházejí z kapitoly předcházející a znamenají tedy, že eurozóna nemůže být plně funkční a stabilní měnovou unií, protože státy které jí tvoří, netvoří optimální měnovou zónu⁷¹.

Druhá skupina se bude soustředit na události a skutečnosti, jež se buď neexistence optimální měnové zóny v EU netýkají a nebo se jedná o události, které státy eurozóny nemohly ovlivnit, ať už z důvodu jejich původu jinde a nebo z důvodu toho, že se odehrály již v minulosti, kdy byla eurozóna samotná jen možným budoucím projektem na papíře.

Zmínku si zaslouží i maastrichtská kritéria, která patří k oběma skupinám, kvůli strukturální uspořádanosti kapitoly však budou přiřazena ke skupině první.

6.1 Eurozóna jako neoptimální měnová zóna

Budou-li kritéria podmiňující existenci optimální měnové zóny vyjmenovaná v předchozí kapitole brána jako závazná⁷², pak eurozóna ani vzdáleně optimální měnovou zónou není a jako měnová unie tak nikdy nemohla dlouhodobě a stabilně fungovat. Její krize je tedy něco, co muselo jednou nevyhnutelně nastat a jen její načasování tak bylo ovlivněno vnějšími vlivy.

Kritériem, které považuji za nejdůležitější, je sladění hospodářských cyklů zemí celku, která jednak ovlivňuje většinu ostatních kritérií a také ovlivňuje celkovou hospodářskou homogenitu celku. Pokud tyto cykly sladěny nejsou, hospodářské šoky pak mají různý efekt na různé země.

⁷¹ Je nutno opět zmínit, že názory na optimálnost eurozóny jako měnové zóny se liší. Stejně tak u názorů shodujících se, že eurozóna optimální měnovou zónou není se liší odhad na míry dopadu této skutečnosti. Ve své bakalářské práci uvádím buď názory vlastní nebo názory, s kterými se ztotožňuji.

⁷² A dle mého názoru závazná rozhodně jsou.

6.1.1 Problém nesladěnosti hospodářských cyklů států eurozóny

Je nutno podotknout, že i když mají dvě či více zemí stejné tempo hospodářského růstu, nemusí to ještě značit sladěnost jejich hospodářských cyklů. Tomšík (2011) tuto úvahu rozvádí na příkladu, kdy hospodářský cyklus země A je na vrcholu konjunktury a ekonomika již naráží na své kapacitní možnosti. Hospodářský růst by se tedy měl zpomalovat. Vzhledem k této fázi hospodářského cyklu, představující zvýšenou míru inflace, však centrální banka nebude dále snižovat úrokové sazby, aby zpomalení hospodářského růstu vyrovnala. Pokud je ale hospodářský cyklus země B ve stádiu recese a hospodářský růst je zpomalený, centrální banka opět přihlédne k fázi hospodářského cyklu a úrokové sazby sníží v rámci oživení ekonomiky. (Tomšík 2011, 18)

Tento fakt znamená zásadní problém jednotné měnové politiky pro státy, jejichž ekonomiky se nacházejí v různých fázích hospodářského cyklu.

Dokud měly členské země jako nástroj vlastní měnovou politiku, mohly jejich centrální banky následky šoků (ať už poptávkových či nabídkových) vždy potlačit⁷³, tedy stabilizovat cenový vývoj na žádoucí míru inflace pomocí zvyšování či snižování úrokových sazeb. Jejich hospodářské cykly se tak před vstupem do měnové unie zdály sladěnější, než ve skutečnosti byly. (Tomšík 2011, 19)

Pokud se ale země, na které tyto šoky působí různě řídí jednotnou měnovou politikou, která má za úkol udržovat cenovou stabilitu eurozóny jako celku, a řídí se tak průměrnými veličinami z celého celku, musí zákonitě dojít k problému, že tato jednotná měnová politika v některých zemích šok nejen neutlumí, ale jeho následky ještě prohloubí. (Tomšík 2011, 21)

Více postihnuté jsou tak samozřejmě země, které od průměrného hospodářského vývoje v eurozóně více vybočují nebo země, jejichž vývoj je dokonce opačný, než je průměrný vývoj eurozóny. Na příkladu Irska Tomšík (2011) ukazuje, že když byla eurozóna jako celek pod svým potenciálním produktem a potřebovala tak uvolnění měnové politiky, Irsko se nacházelo nad ním a potřebovalo postup opačný. Měnová politika ECB tak byla přesně opačná, než by byla politika banky národní. Zároveň když

⁷³ Nabídkové šoky (např. nárůst cen dovážených surovin) se projeví růstem inflace. Poptávkové šoky (např. pokles míry soukromých investic) se projevují poklesem inflace. (Tomšík 2011, 17-18)

na Irsko dolehla finanční krize v roce 2009, bylo 9 % pod svým potenciálním produktem, zatímco eurozóna v průměru jen 5 %. Irsko by tak potřebovalo uvolněnější měnovou politiku, než jaká byla nastavena pro eurozónu jako celek. (Tomšík 2011, 21)

Tabulka 7: Cyklická (ne)sladěnost stavu HDP za léta 1999-2010 některých členských zemí a průměrného stavu eurozóny

Země	Průměrná vzdálenost od cyklické polohy eurozóny (v % HDP 1999-2010)
Belgie	0,90
Finsko	1,14
Francie	0,45
Irsko	2,90
Itálie	0,51
Německo	0,50
Nizozemí	1,05
Portugalsko	1,16
Rakousko	1,04
Řecko	1,52
Španělsko	0,70

Zdroj: Tomšík (2011), 22

Tomšík (2011) popsal postup pro dosažení údajů v tabulce výše takto: „Použiji (...) spolehlivou metodu pro srovnání cyklických pozic: pro každou zemi v každém roce spočtu rozdíl mezi mezerou produkce⁷⁴ dané země a mezerou produkce eurozóny. Průměr z absolutních hodnot těchto rozdílů pro danou zemi potom charakterizuje, jak moc byla daná země z hlediska své cyklické fáze vzdálena od cyklické fáze eurozóny jako celku. Tento ukazatel totiž říká, o kolik procentních bodů byl HDP dané země v průměru vzdálen (tím či oním směrem) od mezery produkce celé eurozóny. Kdyby fáze cyklu byla načasováním i svým rozměrem v nějaké zemi shodná s cyklem v eurozóně, potom by hodnota tohoto ukazatele byla nula. Naopak čím je jeho hodnota větší, tím je heterogenita závažnější.“ (Tomšík 2011, 22)

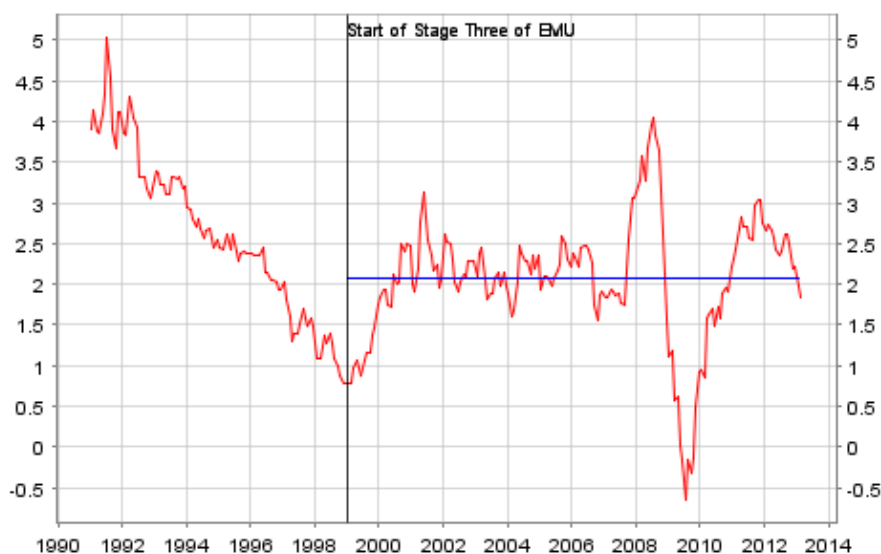
⁷⁴ Mezerou produkce Tomšík myslí rozdíl mezi potenciálním a reálným produktem.

Měnová politika eurozóny, která se zajímá o průměrný hospodářský cyklus celku, nejvíce sedí státům, které od průměru eurozóny vybočují nejméně. Z tabulky se dá vyčíst, že Irsku, Portugalsku a Řecku společná měnová politika eurozóny pasovala nejméně, respektive nejméně pasovala jejich hospodářským cyklům. Jinak řečeno, úrokové sazby stanovené ECB se výrazně se lišily od sazeb, jaké by pravděpodobně aplikovaly centrální banky těchto států. Není to jistě jediný důvod, proč se tyto tři státy staly prvními krachujícími částmi eurozóny, ale mým názorem je, že to je určitě jeden z důvodů této skutečnosti.

6.1.2 Problém nestejného vývoje inflace členských zemí eurozóny

Dalším typem heterogenity, který způsobuje eurozóně problémy, je nesourodý dlouhodobý vývoj míry inflace v jejích členských zemích, který panuje i přes jejich jednotnou měnovou politiku⁷⁵, která má za cíl udržení 2% inflace.

Graf 1: Vývoj inflace v eurozóně jako celku

Zdroj: www.ecb.int

Dopad této skutečnosti je takový, že nominální úrokové míry stanovené ECB nejsou deflovány stejnou měrou oslabení reálné hodnoty⁷⁶. Země s vyšší mírou inflace

⁷⁵ Více k důvodům nestejnomyšlného inflačního vývoje i přes jednotnou měnovou politiku, tedy k Balassův-Samuelsonovu efektu a k nadhodnocení či podhodnocení měn členských států při zavedení eura viz Tomšík (2011, 31-33).

tak mají nižší úrokové míry a tím i reálné úrokové sazby, než země s nižší inflací. V praxi nutně musel nastat dvojitý problém: přehřívání ekonomik⁷⁷ zemí s nižší reálnou úrokovou sazbou, které vede k dalšímu zvyšování inflace a nárůstu investic těchto zemí. A ten vede k deficitu běžného účtu platební bilance těchto zemí. V zemích s nižší inflací zase klesaly investiční tendence a jejich běžný účet platební bilance se dostal do stavu přebytku. Tento jev by mohl být potlačen za situace, kdy by v těchto zemích stále fungovala samostatná měnová politika. Nelze však dva protichůdné efekty stimulovat jednotnou měnovou politikou. Běžný účet platební bilance eurozóny jako celku zůstává pořád vyrovnaný, souhrnný stav účtů států s vyšší a nižší inflací se však rozevírá jako nůžky. (Tomšík 2011, 34-36)

Státy s nižší inflací (Německo, Rakousko, Belgie, Finsko, Francie) tak financují deficity běžných účtů platební bilance ve státech s vyšší inflací (Irsko, Řecko, Španělsko, Portugalsko). Logický problém nastane, když příliv kapitálů od zemí věřitelských do zemí dlužnických ustane, například kvůli světové finanční krizi, která vede k investiční opatrnosti a naopak odlivu kapitálu ze zemí s nižší důvěrou do zemí s důvěrou vyšší. (Tomšík 2011, 37)

Dlužnické země se tak musí potýkat s nedostatkem kapitálu, navíc bez nástrojů vlastní měnové politiky. Důsledek problému nesourodých měr inflací je tak prohloubení problému cyklické nesladěnosti: stejné nominální úrokové sazby stanovené ECB dopadají na dvě skupiny zemí s odlišnými či dokonce opačnými potřebami. Nemohou tak ani přispět ke stabilitě měnové unie.

6.1.3 Problém heterogenity hospodářské vyspělosti členských zemí eurozóny

Na základě čtyř ekonomických ukazatelů, tedy podílu veřejného dluhu vůči HDP, podílu rozpočtového deficitu vůči HDP, růstu HDP a HDP na hlavu ve srovnání s celou EU lze určit⁷⁸ ekonomickou vyspělost jednotlivých zemí v rámci Evropské unie. V následujících grafech jsou tyto veličiny zobrazeny.

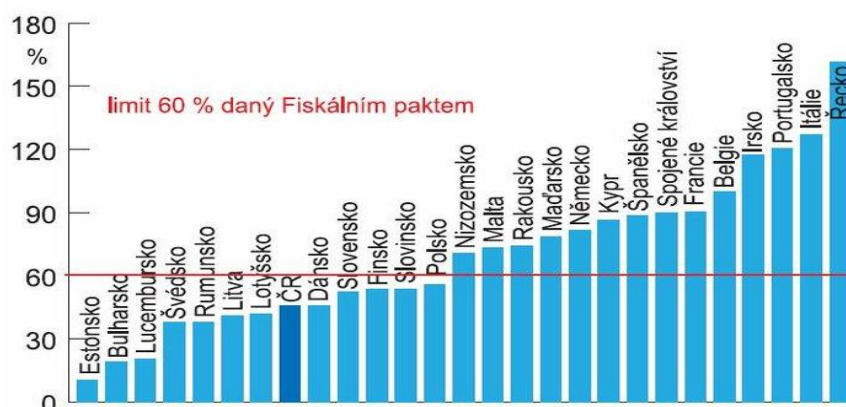
⁷⁶ Viz www.cnb.cz/cs/faq/co_to_jsou_nominalni_a_realne_urokove_sazby.html

⁷⁷ Které vedlo například v případě Irska k prasknutí realitní bubliny způsobené příliš nízkými úrokovými sazbami.

⁷⁸ Tyto čtyři faktory nejsou jediné, které určují vyspělost státu, dalšími jsou například nezaměstnanost, HNP, saldo platební bilance apod. Pro potřeby srovnání hospodářské vyspělosti států EU jsem však zvolil tyto čtyři, protože mají spojitost se současnou hospodářskou krizí a některé z nich se týkají legislativních opatření EU

Graf 2: Veřejný dluh států EU v poměru k jejich HDP v roce 2012

Veřejný dluh vůči HDP v roce 2012

Zdroj: Evropská komise, v grafu pro informaci zahrnuty i UK a ČR, které se Fiskálního paktu neúčastní

Zdroj: www.investicniweb.cz

Graf 3: Deficit veřejných rozpočtů členských států EU v poměru k jejich HDP v roce 2012

Strukturální saldo veřejných financí vůči HDP v roce 2012

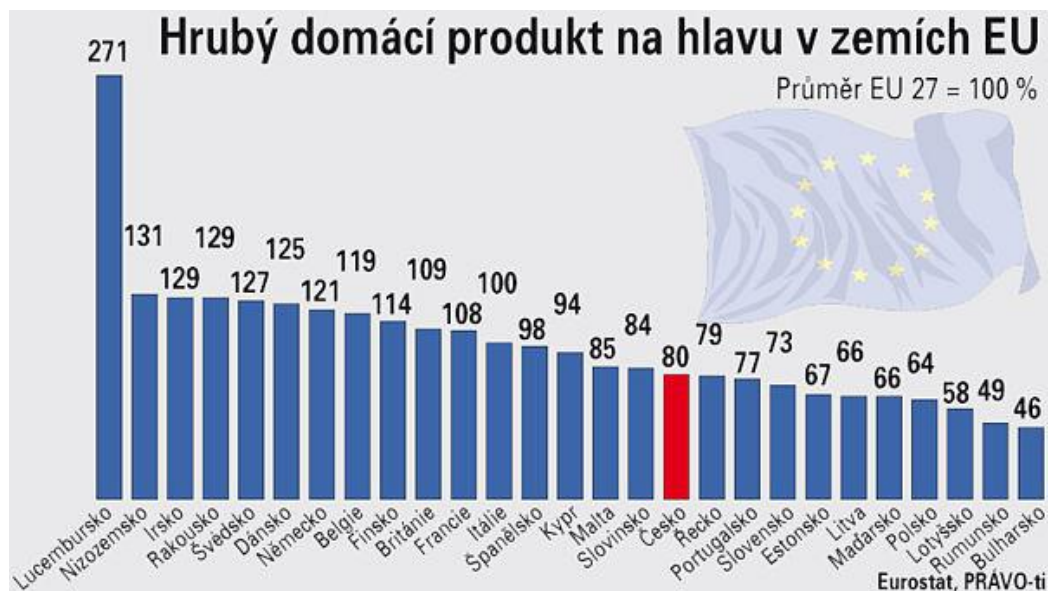
Zdroj: Evropská komise, v grafu pro informaci zahrnuty i UK a ČR, které se Fiskálního paktu neúčastní

Zdroj: www.investicniweb.cz

Z těchto dvou grafů je zřejmé, že co se deficitu státních rozpočtů a výše veřejných dluhů v poměru k HDP týče, členské státy vyrovnané rozhodně nejsou. Zároveň je například u Řecka vidět, že vysoký veřejný dluh nemusí znamenat deficit státního rozpočtu. Právě naopak, vydávání státních dluhopisů (které veřejný dluh

navyšuje) je jedním ze způsobů, jak získat prostředky do státního rozpočtu, tedy snížit jeho deficit.

Graf 4: HDP na hlavu ve státech EU v roce 2011 v poměru k průměrnému HDP v EU

Zdroj grafu: www.novinky.cz, data ověřena podle údajů Eurostat (www.http://epp.eurostat.ec.europa.eu)

Tento graf ukazuje nevyrovnanost členských států Evropské unie v HDP na hlavu v roce 2011. Tato veličina je obecně brána jako ukazatel vyspělosti ekonomiky. Pokud bychom se soustředili pouze na členské země eurozóny, vypadala by situace takto:

Tabulka 8: HDP na hlavu ve státech eurozóny v poměru k průměrnému HDP v EU (pro rok 2011)

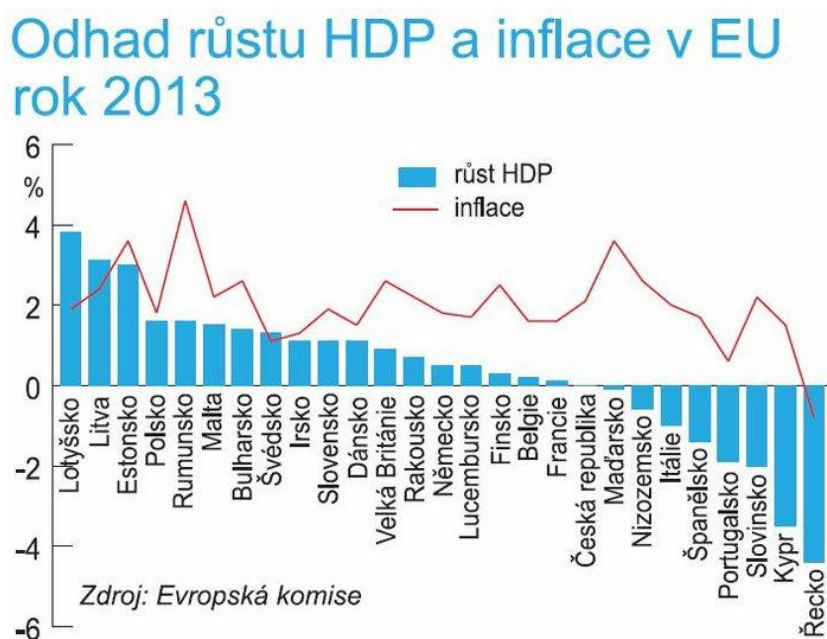
Lucembursko	271 %
Nizozemsko	131 %
Irsko	129 %
Rakousko	129 %
Německo	121 %
Belgie	119 %
Finsko	114 %
eurozóna	108 %
Francie	108 %

Itálie	100 %
EU	100 %
Španělsko	98 %
Kypr	94 %
Malta	85 %
Slovinsko	84 %
Řecko	79 %
Portugalsko	77 %
Slovensko	73 %
Estonsko	67 %

Zdroj: [www.http://epp.eurostat.ec.europa.eu](http://epp.eurostat.ec.europa.eu)

Graf ani tabulka neodpovídají naprosto přesným údajům pro začátek roku 2013, ukazují však, že úroveň vyspělosti států jak EU, tak eurozóny se velmi liší.

Graf 5: Odhad růstu HDP a inflace v EU pro rok 2013

Zdroj: www.investicniweb.cz

Poslední graf zobrazuje odhad Evropské komise pro růst HDP a inflace v Evropské unii pro rok 2013. V Řecku dochází vlivem poklesu poptávky k deflaci.

Všechny čtyři grafy spolehlivě ukazují eurozónu jako heterogenní celek, co se týče hospodářské vyspělosti států. Podle Klause (1997) lze stabilně zavést společnou

měnu do nehomogenního celku, musí však být zajištěna mobilita výrobních faktorů a flexibilita jejich cen, hlavně pak práce. (Klaus 1997, 363)

Mobilita pracovníků zemí EU je teoreticky neomezená, v praxi však velmi nízká, podle údajů žije v jiném členském státě jen zhruba 1,5 % občanů EU. (Urban 2013, [online])

Neomezená mobilita kapitálu v eurozóně je, jak již bylo řečeno, v tomto případě spíše nežádoucí, protože způsobuje odliv kapitálu z rizikovějších zemí.

Pokud tedy nejsou splněny tyto předpoklady a země nesladí své hospodářské cykly po vzniku měnové unie, je třeba finančních dotací od silnějších zemí směrem ke slabším, což oslabuje autonomii těchto slabších zemí a hlavně eurozónu jako celek.

6.1.4 Maastrichtská kritéria, jejich (ne)adekvátnost pro posouzení vhodnosti kandidáta pro vstup do eurozóny a jejich vlastní (ne)dodržení těmito kandidáty

Jak již bylo řečeno, kandidátské státy se zájmem o vstup do eurozóny musely splnit maastrichtská konvergenční kritéria. Zůstává tedy otázkou, jak je možné, že eurozóna tvoří tak nehomogenní celek.

6.1.4.1 Maastrichtská kritéria

Maastrichtská konvergenční kritéria pro vstup do eurozóny lze rozdělit na kritéria měnová a fiskální. Všechny hodnoty se týkají sledovaného období, které lze určit, až když je kandidátské země stanoveno datum vstupu.

Kritéria měnová se týkají

- udržení cenové stability - kandidátský stát musí po dobu jednoho roku udržet svou inflaci maximálně 1,5 % nad průměrnou mírou inflace tří zemí EU s nejnižší inflací,

- měnové stability v mechanismu směnných kursů - po dobu dvou let (před přijetím eura) se nesmí národní měna vychýlit od své střední hodnoty vůči euru⁷⁹ o více než 15 %. Zároveň se sleduje, jestli byl střední kurs takto stabilní bez výrazného napětí,

⁷⁹ U prvních států přijímajících euro byla posuzována střední hodnota kurzu jejich národních měn vůči ECU, jež nesměla devalvovat o více než 15 %.

tn. bez výrazných zásahů národní banky, aby jej stabilní udržela. V praxi se řeší pouze depreciační hranice, posílení národní měny vůči euru o více než 15 % je tolerováno;

- stability dlouhodobých úrokových sazeb u vkladů a dluhopisů kandidátské země, které nesmí po dobu jednoho roku o více než 2 % převyšovat průměrné dlouhodobé úrokové sazby tří zemí EU s nejnižší inflací. (Pospíšil 2007, 40-42)

Kritéria fiskální se týkají dlouhodobě udržitelného stavu veřejných financí, a to:

- deficitu veřejných financí, který nesmí přesáhnout 3 % HDP,
- celkový veřejný dluh nesmí přesáhnout 60 % HDP. (Pospíšil 2007, 40-42)

6.1.4.2 Dodržení maastrichtských kritérií prvními členy eurozóny

Jak již bylo zmíněno v kapitole druhé, první státy přijímající euro vstoupily do třetí fáze měnové unie k 1. 1. 1999, i když maastrichtská kritéria striktně nesplňovaly⁸⁰. Konkrétní situace je přehledně zobrazena v následující tabulce.

Tabulka 9: Plnění maastrichtských kritérií státy EU v roce 1997 (1998)

	Rozpočtový deficit (přebytek rozpočtu) v poměru k HDP (%)	Celkový veřejný dluh v poměru k HDP (%)	Roční míra inflace (%)	Dlouhodobá úroková sazba (%)	Stabilita kurzu
Stav k:	1997	1997	leden 1998	leden 1998	březen 1998
Kritérium:	-3,0	60,0	2,7	7,8	Účast v ERM za poslední dva roky
Belgie	-2,1	122,2	1,4	5,7	ano
Dánsko	0,7	65,1	1,9	6,2	ano
Finsko	-0,9	55,8	1,3	5,9	od 10/96
Francie	-3,0	58,0	1,2	5,5	ano
Irsko	0,9	66,3	1,2	6,2	ano

⁸⁰ Protože se plnění některých kritérií měří až rok nebo dva roky zpět od stanoveného data přijetí eura, byly brány v potaz údaje z roku 1997, respektive 1998.

Itálie	-2,7	121,6	1,8	6,7	od 11/96
Lucembursko	1,7	6,7	1,4	5,6	ano
Německo	-2,7	61,3	1,4	5,6	ano
Nizozemsko	-1,4	72,1	1,8	5,5	ano
Portugalsko	-2,5	62,0	1,8	6,2	ano
Rakousko	-2,5	66,1	1,1	5,6	ano
Řecko	-4,0	108,7	5,2	9,8	od 3/98
Španělsko	-2,6	68,8	1,8	6,3	ano
Švédsko	-0,8	76,6	1,9	6,5	ne
Velká Británie	-1,9	53,4	1,8	7,0	ne

Zdroj: Fiala, Pitrová 2009, 581

Z tabulky je zřejmé, že většina z prvních jedenácti států přijímajících euro nesplnila kritérium týkající se maximální výše veřejného dluhu, kvůli politickému zájmu zavést euro do co nejvíce zemí jim ale byla výjimka udělena⁸¹. Ostatní kritéria byla státy víceméně bez problému splněna, nevyrovnanost stavu jejich veřejných dluhů však přispěla k nestabilitě v rámci celé eurozóny. Zadluženost států je jedním z kritérií, podle něž dávají ratingové agentury hodnocení o investiční důvěryhodnosti a ovlivňuje tak přítok nebo odtok kapitálu do nebo z těchto států.

6.1.4.3 Současné dodržení maastrichtských kritérií

Společně se zavedením eura byl přijat Pakt stability a růstu, který měl zabránit nestabilitě uvnitř měnové unie. Nakazoval členským státům pod hrozbou sankcí dodržovat fiskální maastrichtská kritéria i po přijetí do eurozóny, tedy udržet schodek veřejných financí pod 3 % HDP a veřejný dluh pod 60 % HDP. Pakt byl však výsledkem mnoha kompromisů, ze své podstaty nerespektuje hospodářské cykly a v rozhodující situaci, kdy pravidlo maximálního deficitu porušilo Německo a Francie, byl na popud těchto majoritních členů EU zpětně pozměněn. (Tomšík 2011, 45-47)

Fiskální pakt (viz výše) dnes de facto nahrazuje působnost Paktu stability a růstu.

⁸¹ Kromě Řecka, které přijalo euro až v roce 2001 na základě nepravdivých poskytnutých údajů. Dánsko, Švédsko ani Velká Británie jako svou národní měnu euro nepřijaly.

Současný orientační stav plnění maastrichtských kritérií je ukázán v následující tabulce. Stejně jako v případě předchozí tabulky uvádím data z roku 2011 z důvodu, že se ukazatele měří až dva roky před předpokládaným přijetím eura.

Tabulka 10: Plnění maastrichtských kritérií (vyjma stability úrokových sazeb) státy EU k dubnu 2011

Maastrichtská kritéria stav k dubnu 2011	Inflace (v %)	Deficit veř. financí/rok	Veřejný dluh
	Max 1%	Max 3 % HDP	Max. 60 % HDP
Lotyšsko	-1,2	7,7	44,7
Švédsko	1,9	0	39,8
Estonsko	2,7	-0,1	6,6
Finsko	1,7	2,5	48,4
Česká republika	1,2	4,7	38,5
Lucembursko	2,8	1,7	18,4
Německo	1,2	3,3	83,2
Nizozemí	0,9	5,4	62,7
Dánsko	2,2	2,7	43,6
Slovensko	0,7	7,9	41,0
Litva	1,2	7,1	38,2
Malta	2,0	3,6	68,0
Bulharsko	3,0	3,2	16,2
Rakousko	1,7	4,6	72,3
Slovinsko	2,1	5,6	38,0
Itálie	1,6	4,6	119,0
Belgie	2,3	4,1	96,8
Kypr	2,6	5,3	60,8
Francie	1,7	7,0	81,7
průměr EU 27	2,1	6,4	80,0
Portugalsko	1,4	9,1	93,0
Španělsko	2,0	9,2	60,1
Polsko	2,7	7,9	55,0
Maďarsko	4,7	4,2	80,2
Velká Británie	3,3	10,4	80,0
Rumunsko	6,1	6,4	30,8
Řecko	4,7	10,5	142,8
Irsko	-1,6	32,4	96,2

Zdroj: www.idnes.cz

Z tabulky lze vyčíst informaci, že žádný stát eurozóny v současnosti všechna kritéria neplní a nebyl by tedy znovu přijat, pokud by se na jejich plnění trvalo.

Za nejvýznamnější problém považují vysoké deficity veřejných financí, které znamenají narůstající spirálovité zadlužování států - v rámci pokrytí rozpočtových deficitů totiž narůstá veřejný dluh kvůli emisím státních dluhopisů a dalším prostředkům, které k tomuto pokrytí slouží.

Problém je však dvojitý. Za prvé i když vydávání dluhopisů působí stimulačně pro státní rozpočet i pro ekonomiku státu (v rámci tvorby aktiv, podpory poptávky po investicích apod.), tak navyšuje zadlužování států. Ty z tohoto důvodu neměly při příchodu krize dostatečný fiskální polštář, který by jim pomohl se s šokem vyrovnat.

Dostaly se tak do recese a krize a jejich dluhy se spirálovitě navyšují. Jestli přijatý fiskální pakt tomuto navyšování zabrání zůstává otázkou.

Za druhé se v rámci platební neschopnosti států, které byly nuceny požádat o finanční pomoc eurozónu⁸² objevil zcela nový jev, a to, že dluhopisy emitované těmito státy nejsou bezpečným aktivem. Tato skutečnost, tedy že státem ručené aktivum není bezrizikové, působila jako šok na většinu investorů, se situací, že by stát mohl zbankrotovat, se nepočítalo. (Tomšík 2011, 47)

Jako součást pomoci těmto státům orgány eurozóny tyto dluhopisy sice v rámci solidarity skupují, eurozóna se tak ale chová čistě neekonomicky, protože nakupuje aktiva s obrovským rizikem neplnění protistrany.

6.1.4.4 Adekvátnost maastrichtských kritérií pro posouzení vhodnosti kandidáta

Další otázkou je, nakolik vlastně byla a jsou maastrichtská konvergenční kritéria adekvátní k posouzení vhodnosti kandidátů na členství v eurozóně.

Již byla uvedena nesladěnost hospodářských cyklů celku, stanovit však kritérium postavené na této sladěnosti by bylo velmi obtížné.

Dále i když kritéria řeší inflaci kandidátské země, očividně nedokážou zaručit, že vývoj inflace zůstane v členských zemích v mezích kritérií i po vstupu státu.

Co ale kritéria neřeší vůbec jsou další významné ekonomické ukazatele, jako je tempo ekonomického růstu nebo vývoj a stav mezd a zaměstnanosti. Nejen že jsou tyto ukazatele vysoce relevantní co se týče ekonomické vyspělosti země⁸³, důležitý je ale i fakt, že pokud se ekonomický růst a nezaměstnanost vyvíjí v různých státech jinak, přirozeně by se vyvíjel jinak i jejich měnový kurs, k čemuž ale kvůli členství v měnové unii nedochází. (Klaus 1997, 362)

Navíc, jak bylo zmíněno výše, v zemích pořád dochází k nestejné inflaci (kromě důvodů zmíněných výše to může být i naprosto elementárním působením Phillipsovi

⁸² Zatím Řecko, Itálie, Irsko, Španělsko, Portugalsko a Kypr.

⁸³ I když, jak jsem již zmínil, sladěnost hospodářských růstů různých ekonomik ještě nemusí znamenat sladěnost jejich hospodářských cyklů.

křivky⁸⁴), kterou ale členské země již nemohou ovlivnit pomocí samostatné měnové politiky.

Z těchto skutečností vyvozují závěr, že maastrichtská kritéria nedokázala dostatečně posoudit připravenost zemí vstoupit do měnové unie, protože neposuzují, zda jsou členské země, které je splňují dohromady ekonomicky homogenním celkem připraveným do měnové unie bez komplikací a následků vstoupit.

6.2 Ostatní příčiny krize eurozóny

Společná zemědělská politika sice není v žádném ohledu přímou příčinou krize eurozóny, nicméně její náročnost (v současnosti tvoří SZP kolem čtyřiceti procent výdajů rozpočtu EU) a diskutabilní užitečnost z ní, dle mého názoru, činí přinejmenším příčinu nepřímou. Dalším jejím problémem je, že na ni všechny státy přispívají podílem ze svého hrubého národního produktu a přitom je jen pět států, které ze SZP čerpají výrazné podíly⁸⁵. V rámci protekcionismu také SZP vytváří situaci, kdy dochází k nadprodukcí, ceny zemědělských produktů jsou nadhodnocené a tržní síly v EU v oblasti zemědělství nemohou volně působit. (Bydžovská 2013, [online])

Dalším úskalím jsou, dle mého názoru, zakládající smlouvy nebo přijatá opatření, která jsou logicky kvůli samotné podstatě legislativního rámce EU vždy výsledkem velkého množství kompromisů. Ať už se jedná o zakládající smlouvy EHS, EU, schválení Paktu růstu a stability a konečně i fiskálního paktu, vždy bylo třeba ústupků vůči některým státům. Navíc i porušování těchto ustanovení, například Paktu růstu a stability nebo maastrichtských kritérií, bylo tolerováno, opět v rámci ústupků. A jakkoli je tato skutečnost příjemná z hlediska demokratického, z hlediska prosazení a dodržení opatření nutných ke správnému chodu měnové unie se nejedná o skutečnost žádoucí.

S tímto problémem souvisí i prolomení tzv. „no bail-out“ klauzule, neboli doložky smlouvy, která tvoří součást maastrichtské smlouvy. Ta měla zařídít, že členské státy eurozóny nebudou finančně pomáhat zemi, která se nezodpovědnou fiskální

⁸⁴ Která v krátkodobém hledisku ukazuje, že zvýšení nezaměstnanosti je spojeno s poklesem inflace a naopak.

⁸⁵ Francie, Německo, Španělsko, Itálie, Velká Británie

politikou dostane do potíží. V okamžiku, kdy bylo Řecko nuceno o tuto pomoc požádat, mu však byla poskytnuta, a to i přesto, že Řecko se do potíží opravdu dostalo vlastní vinou. Jako zdůvodnění sloužilo tvrzení, že se jedná o pomoc v zájmu udržení stability v eurozóně. (Bydžovská 2013, [online])

Toto selhání naplnění smluvních ustanovení není skutečnou příčinou⁸⁶ krize eurozóny, spíše jejím důsledkem, dle mého názoru však způsobilo prohloubení krize, protože se státy eurozóny v rámci poskytnutí pomoci ostatním nadále zadlužují. Nejednalo se jen o Řecko, dále byla finanční pomoc s diskutabilní návratností poskytnuta Itálii, Španělsku, Portugalsku, Irsku a Kypru. A nejen že podle některých odhadů nebudou dosavadní půjčky stačit, situace navíc oslabuje důvěryhodnost eurozóny jako celku, protože bylo šest ze sedmnácti jejích členů nuceno žádat o finanční pomoc.

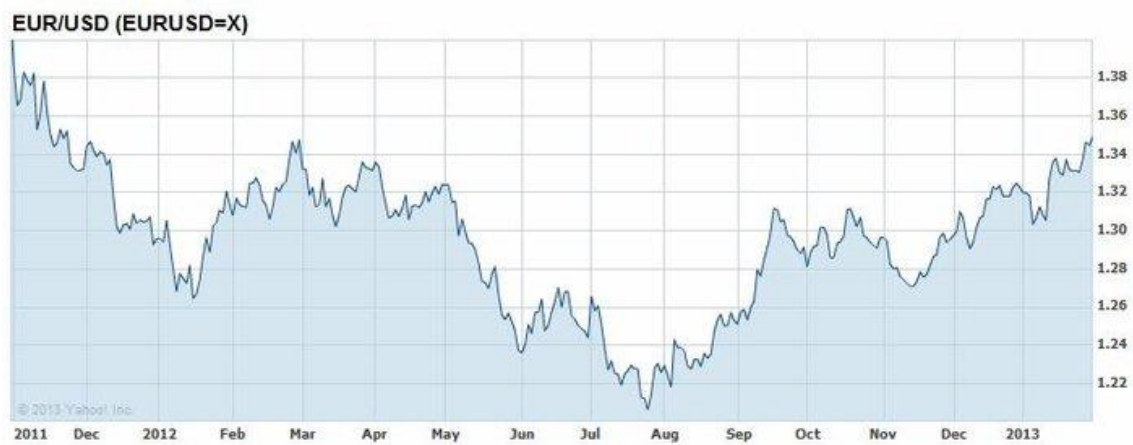
Poslední věc, jež eurozóně neprospěla je příliš silné euro omezující export z eurozóny, jehož hodnota byla vytlačena nahoru v důsledku měnových válek⁸⁷ mezi USA, Čínou, Brazílií, Velkou Británií a Japonskem. Oslabený export je sám o sobě důležitou příčinou recese v důsledku snížené konkurenceschopnosti eurozóny. (Beránek 2013, [online])

Pro ilustraci přikládám graf ukazující vzájemný vztah eura a dolaru v roce 2012.

⁸⁶ Jednou z příčin této krize, vedoucí k prolomení „no bail-out“ klauzule je následující fakt: některé evropské banky byly nuceny kvůli nekvalitním aktivům a následným problémům s likviditou požádat o pomoc své vlády, které ji poskytly z důvodu, že banky byly považovány za příliš důležité, než aby mohly zbankrotovat. Tím se ovšem státy samy přílišně zadlužily a musely následně žádat o finanční pomoc ze strany eurozóny.

⁸⁷ Měnové války znamenají oslabování dvou a nebo více měn důležitých na světovém trhu, které vede ke zlepšení situace pro export ze země, která svou měnu oslabuje, zároveň ale vede ke zhoršení podmínek dovozců do této země, narůstání kurzů ostatních měn atd. Je to téma velmi komplexní a zároveň velmi aktuální. Vysvětlím jej však jen takto z důvodu, že by samo mohlo sloužit jako hlavní téma jiné bakalářské práce.

Graf 6: Poměr kupní síly eura vůči dolaru v roce 2012

Zdroj: www.investicniweb.cz

7 Analogie krizí obou celků a její vyhodnocení

7.1 Shrnutí příčin a rozsahu krize RVHP

Zopakujeme-li příčiny krize RVHP shrnuté ve čtvrté kapitole, tedy přílišnou orientaci na těžký průmysl, neefektivní zemědělství, slabé státy živené silnějšími, přepětí extenzivního růstu ekonomik, nefunkčnost mezinárodní dělby práce a ceny neodrážející skutečné výrobní náklady přispívající k nepřehlednosti v centrálně plánovaném hospodářství, jež tak nebylo možno efektivně řídit, můžeme dojít k zajímavému závěru: zatímco tyto skutečnosti jsou shrnutím příčin krize RVHP, zároveň zobrazují většinu přehledu⁸⁸ vývoje tohoto celku. Z toho plyne, že skutečnosti, jež hodnotím jako příčiny krize RVHP, nebyly napraveny po celou dobu její existence a RVHP opravdu byla v krizi trvale. Nápravná opatření byla vždy potlačena nebo nebyla dostatečně efektivní.

7.2 Shrnutí příčin a průběh krize eurozóny

Shrneme-li příčiny krize eurozóny, dojdeme k faktu, že eurozóna není optimální měnovou zónou, dále k nedostatečné vhodnosti maastrichtských kritérií pro posuzování kandidátských zemí, k problému příliš silného eura vůči ostatním významným měnám a k neplnění vlastních smluvních ustanovení. Krize eurozóny však stále probíhá a její průběh tak nelze zobrazit celý. Popíšu zde však její průběh dosavadní a také dosavadní pokusy o nápravná opatření.

7.2.1 Průběh krize eurozóny

Krize eurozóny je hlavně krizí dluhovou: projevila se nadměrným zadlužením států a bank, u bank se také projevila nedostatkem likvidity v důsledku investiční opatrnosti finančních ústavů. Prolomení „no bail-out“ klauzule znamenalo novou vlnu zadlužování států, které poskytly finanční podporu ostatním.

⁸⁸ Zobrazovaly by přehled celý, nicméně k přepětí extenzivního růstu ekonomiky docházelo až v polovině padesátých let.

Druhým projevem krize bylo utvoření bludného kruhu mezi zadluženými státy a zadluženými bankami. Podle Bydžovské (2013) „*se slabé banky a zadlužené národní pokladny totiž navzájem stahují pod vodu. Státní dluhopisy často vlastní finanční instituce dané země. Pokud rostou výnosy státních dluhopisů, klesá tím i jejich hodnota a zhoršuje se celková bilance bank, které je vlastní. Naopak pokud se dostanou do problémů banky, musí je často zachraňovat státy, což zatěžuje již tak zadlužené veřejné pokladny.*“ (Bydžovská 2013, [online])

Tento bludný kruh je v eurozóně řešen mnoha způsoby⁸⁹. Prvním je přímé poskytování půjček zadluženým státům skrze „záchranné fondy“ (viz níže).

Druhým způsobem je přímá intervence Evropské centrální banky, která začala nakupovat státní dluhopisy fiskálně slabších států, nejdříve skrze SMP⁹⁰ (Securities Marketing Programme), v rámci snahy o snížení výnosů z nich. Podle evropských smluv je takový postup samozřejmě zakázán, nicméně byl obhájen s vysvětlením, že nebyla poskytnuta pomoc státům, pouze byla provedena intervence na trhu. (Bydžovská 2013, [online]) I přes toto prohlášení lze ale polemizovat o opětovném porušování vlastních smluvních ustanovení.

V roce 2012 byl SMP nahrazen OMT (Outright Monetary Transactions), neboli programem přímé monetární transakce. Ten představuje nákupy dluhopisů států (s kratší splatností jeden až tři roky) na sekundárním trhu. Pro nákup dluhopisů není stanoveno omezení, země, jejíž dluhopisy budou nakupovány, však musí požádat o pomoc ze záchranných fondů (viz níže) a splnit dané podmínky pro poskytnutí této pomoci. (Bydžovská 2013, [online])

Podle prezidenta ECB⁹¹ nebude kvůli těmto nákupům nutné tisknout další eura a zvyšovat tak stav měnové báze. Přesto byla ECB za nákupy státních dluhopisů kritizována a její jednání vykládáno jako jednak ústupek politickému nátlaku, a jednak jako nezodpovědné stírání hranice mezi fiskální a monetární politikou. (Bydžovská 2013, [online])

⁸⁹ A nová řešení jsou stále hledána a vypracovávána. V současnosti všechna směřují k vyššímu ekonomickému dozoru nad členskými státy eurozóny.

⁹⁰ „*Od zahájení programu v květnu 2010 do ukončení v roce 2012 ECB nakoupila cenné papíry v hodnotě 211 miliard eur.*“ (Bydžovská 2013, [online])

⁹¹ V současnosti Mario Draghi.

Třetí způsob byl opět spojen s ECB a týkal se půjček přímo komerčním bankám, které pomohly jejich likviditě. Tento postup však nevedl k utlumení dluhové krize. Banky sice využily půjčených peněz k nákupu dluhopisů slabších států, čímž snížily jejich výnosnost, ta se ale opět dostala na původní hodnotu a došlo k dalšímu posílení vazby mezi bankami a zadluženými státy. Tento problém se plánuje řešit založením bankovní unie. Zatím byl ustanoven její první pilíř, společný bankovní dohled vedený ECB, který by měl začít fungovat v lednu 2014. (Bydžovská 2013, [online])

Bydžovská uvádí, že *„podle kompromisní dohody bude ECB dohlížet nad finančními domy, jejichž aktiva přesahují 30 miliard eur, nebo dosahují více než pětiny HDP mateřské země. Vždy bude dohlížet nad třemi největšími bankami v každé z členských zemí eurozóny a také nad všemi bankami, které dostaly státní pomoc. K mechanismu se mohou připojit i země, které nejsou členy měnové unie⁹².“* (Bydžovská 2013, [online])

Jestli je tento převod pravomocí od bank centrálních k ECB žádoucí, se ukáže teprve časem.

7.3 Analogie krize eurozóny a krize RVHP

7.3.1 Podobné jevy v průběhu krizí

Doprovodné jevy obou krizí jsou v mnoha ohledech opravdu podobné. Pozorovatelný je v obou případech jev, kdy jeden problém nebo popřípadě pokus o jeho řešení vyvolá další v podobě jakéhosi efektu domina.

Konkrétně v RVHP přílišná orientace na těžký průmysl způsobila nevyrovnanost v ekonomice a zanedbání zemědělství, které bylo řešeno příliš urychlenou a nepromyšlenou kolektivizací, která ve svém důsledku krizi v zemědělství jen prohloubila. Dalším pokusem ji řešit byly obrovské investice, které nebyly účinné a odčerpávaly zdroje, které mohly být využity v jiných oblastech.

V eurozóně z důvodů popsaných výše došlo ke krizi bank, jimž pomohly vlády jejich zemí, čímž se ale tyto státy samy dostaly do problémů a byly nuceny žádat o finanční pomoc státy ostatní. To oslabilo eurozónu jako celek a ještě více zadlužovalo

⁹² Česká republika, Švédsko a Velká Británie se nepřipojily k bankovní unii.

její jednotlivé země a sekundárně tedy způsobilo fakt, že další státy musely o pomoc žádat také.

Důvodem neúčinnosti investic v RVHP, ať už se týkaly zemědělství nebo extenzivního hospodářského růstu, byl fakt, že nebyly mířené tak, aby řešily základní problém a jeho příčinu. Sloužily jen jako jakési záplaty pro utlumení problému a pokud nestačily, bylo třeba záplat (tedy investic) větších. Investice tak řešily pouze problém, až když nastal, ale nebyly mířené tak, aby k němu již nedošlo znovu⁹³.

Analogický jev lze pozorovat v současnosti v průběhu krize eurozóny. Původní dočasné fondy byly EFSM (Evropský finanční stabilizační mechanismus), využívající příjmů Evropské komise jako kolaterálu a EFSF (Evropská finanční stabilizační facilitata), který na trzích shromažďuje prostředky od investorů a za jehož závazky v předem dohodnutých poměrech ručí státy eurozóny. (Tomšík 2011, 49)

Podle Tomšíka (2011) „*podstata fondu tedy spočívala v časově omezeném poskytování vládních záruk za dluh jiných členských zemí.*“ (Tomšík 2011, 49)

Tyto fondy ale ve své podstatě slouží pouze jako záplaty vzniklého problému, tedy členských států s příliš výnosnými a tedy nedůvěryhodnými dluhopisy, které spějí k bankrotu, pokud jim nebude poskytnuta pomoc, aniž by řešily příčiny tohoto problému⁹⁴. Nemluvě o potřebě záplat dalších, protože garance EFSF poskytována členskými státy eurozóny byla několikrát navyšována⁹⁵. (Bydžovská 2013, [online])

Založení ESM (Evropského stabilizačního mechanismu) je ale změnou, protože tento fond má již trvalý charakter mezinárodní organizace. Úvěrová kapacita ESM je pět set miliard eur a ESM může také přímo poskytovat kapitál bankám eurozóny. (Bydžovská 2013, [online])

Založení mechanismu s trvalým charakterem vnímám jako jednoznačný krok špatným směrem v tom smyslu, že bude členskými státy brán jako jakási jistota, že je eurozóna nikdy nenechá padnout, ať už budou jejich fiskální politiky jakkoli nezodpovědné. Byl sice schválen fiskální pakt, nicméně jednak ze zkušenosti s Řeckem je vidět, že pokud stát falšuje své výkazy, tak není nijak postihnut, respektive v případě krize je mu přesto poskytnuta pomoc a zadruhé Pakt stability a růstu byl také schválen a později na popud členských států pozměněn. Nabízí se tak otázka, zda se podobná situace nebude opakovat.

⁹³ Každý úspěch investic zahrát problém byl ideologicky zveličen, nebylo tedy oficiálně třeba nějakou skutečnou příčinu vůbec řešit.

⁹⁴ Popsané v předešlé kapitole.

⁹⁵ Až na 780 miliard eur.

V úvodu kapitoly jsem zmínil, že RVHP se nacházela v krizi trvale, protože příčiny této krize byly v organizaci přítomné po většinu doby trvání její existence. I zde lze najít podobnost s eurozónou. Významnou (ne-li hlavní) příčinou její krize⁹⁶ je fakt, že eurozóna není optimální měnovou zónou a tento fakt je problémem, jež tuto měnovou unii provází také po celou dobu její existence. Ke skutečnému napravení tohoto problému žádné opatření zatím nespěje.

7.3.2 Možné scénáře vyřešení krizí

Nabízí se také otázka, jak by tedy mohly ze své podstaty problémové celky stabilně fungovat. Srovnání těchto scénářů pak přispěje k cíli mé bakalářské práce, tedy analogie krizí obou celků.

7.3.2.1 Možný scénář bezproblémově fungující RVHP

Po shrnutí historie a příčin krize RVHP jsem došel k názoru, že tato organizace by bezproblémově fungovat mohla po splnění těchto podmínek:

- razantní změně orientace hospodářství, tedy na zemědělství a terciární sektor a to tak, že státy průmyslově vyspělejší (např. Československo) by zůstaly na průmysl zaměřené (ovšem ne na zbrojní) a státy s lepšími předpoklady pro rentabilní zemědělství (např. Bulharsko) by se zaměřily na toto odvětví. Sektor služeb by bylo třeba rozvinout ve všech státech. Zároveň by se země RVHP (hlavně SSSR) musely vzdát myšlenky „soutěžení s kapitalismem“ a zabývat se harmonickým rozvojem svých ekonomik, tedy nestavět politické zájmy před zájmy ekonomické a nebránit se z politických důvodů opatřením, jež by přinesla ekonomické zlepšení;

- opravdovém přesunutí rozhodovacích pravomocí v rámci plánování směrem níže, tedy na samotné podniky nebo na jakési utvořené rady na obecní úrovni tvořené řediteli těchto podniků, které by své výsledky a poznatky poskytovaly radám na úrovni státní. Ty by s těmito výsledky mohly mnohem přesněji centrálně plánovat a zabývat se skutečnými požadavky spotřebitelů. Zároveň by musely být brány v potaz opravdové

⁹⁶ Jak jsem již zmínil, defektní uspořádání eurozóny, tedy fakt, že není optimální měnovou zónou, vyvrcholil v krizi muselo. Dluhová bankovní krize, jež přišla z USA, tak jen tuto skutečnost urychlila.

výrobní náklady výrobků těchto podniků a odrazit se na přesném ocenění těchto výrobků penězi ve funkci počítadla;

- při zachování peněz neplnících své funkce (pouze funkci počítadla) plně rozvinout integraci prostřednictvím mezinárodní dělby práce se zachováním naturální směny mezi státy, kdy jsou výrobky penězi pouze oceněny. Po splnění podmínky předchozí by ale, dle mého názoru, tyto výrobky byly oceněny správně a přesně, čímž by směny mezi státy byly vyrovnané a pro obě strany účastníci se směnného procesu výhodné.

Po splnění těchto tří zásadních bodů by dle mého názoru ekonomika RVHP jako celku mohla fungovat a po čase opravdu s kapitalistickými zeměmi soutěžit. Domnívám se tedy, že ani centrální plánování ani socialismus samotný by nebyly zásadní překážkou pro fungování ekonomiky RVHP, kdyby byly splněny výše popsané podmínky.

7.3.2.2 Možný scénář bezproblémově fungující eurozóny

Představa bezproblémově fungující eurozóny je mnohem jednodušší. Státy v ní sdružené by musely vytvořit optimální měnovou zónu, toho se dá dosáhnout dvojnásobným způsobem. Zaprvé vyrovnáním hospodářské úrovně všech sedmnácti členských států, sladěním vývoje jejich inflace, hospodářských cyklů apod. Tento způsob vypadá zvláště za současné situace obtížně a dle mého názoru až nereálně.

Druhá možnost, jež se nabízí, je redukce počtu členů eurozóny, a to tak, aby byla tvořena státy podobně ekonomicky vyspělými a pouze sladit jejich hospodářské cykly. Dle mého názoru by z tohoto hlediska byla nejideálnější redukce na původní šestku⁹⁷ plus Irsko, Rakousko a Finsko⁹⁸.

Eurozóna v podobě současné je držena výměnou za obrovské množství ekonomických i politických nákladů. (Tomšík 2011, 157)

Za cenu těchto nákladů výhody, jako eliminace kurzového rizika a transakčních nákladů, dle mého názoru, nestojí.⁹⁹

⁹⁷ Německo, Francie, Belgie, Lucembursko, Nizozemsko a Itálie.

⁹⁸ Protože tyto další tři státy vykazují nadprůměrné HDP na hlavu v eurozóně. U Irsku se i přes nutnou finanční pomoc, jež mu byla poskytnuta, očekává hospodářský růst.

⁹⁹ Zastavím se ale v tomto bodě, protože jak jsem zmínil v úvodu, cílem této práce není navrhnout opatření pro zlepšené fungování eurozóny.

7.3.3 Společná příčina krizí RVHP a eurozóny

Již jsem zmínil, že v průběhu existence RVHP bylo na výše zmíněné chyby opakovaně upozorňováno a že tato upozornění málokdy vedla ke skutečným opatřením a k opatřením, jež by byla skutečně efektivní, nevedla nikdy. Důvod lze dohledat snadno. Je jím řízení ekonomiky skrze politické zájmy, upřednostňování politických zájmů před zájmy ekonomickými. To je příčina, proč nikdy nedošlo ke změně, a pokusy o změnu byly potlačeny.

Už před vznikem eurozóny různí ekonomové upozorňovali na problémovost tohoto projektu, tedy měnové unie v neoptimální měnové zóně.

Václav Klaus (1997) již v projevu v roce 1996 tvrdil, že *„tato heterogenita není překážkou pro nižší formy ekonomické integrace (jako je společný trh či celní unie), ale je překážkou pro vznik a bezkonfliktní fungování měnové unie (...)“* (Klaus 1997, 359).

Dodával, že zavedení jednotné měny do heterogenního celku bude znamenat výrazně větší nestejnou dopadu výkyvů světového hospodářství na jednotlivé země, protože ty budou bez možnosti přizpůsobení svých měnových kurzů. Dále poznamenal, že eurozóna nebude ochotna připustit bankrot žádného svého člena a dojde tak k výrazným transferovým platbám mezi státy, které oslabí autonomii fiskálních politik slabších států a že postupně bude docházet k přesunu národních rozhodovací pravomocí o fiskálních záležitostech směrem k orgánům EU. (Klaus 1997, 361-363)

Podle Tomšíka (2011) i Milton Friedman při vzniku eurozóny předvídal její vážné problémy a eventuální rozpad do deseti až patnácti let od jejího vzniku. (Tomšík 2011, 157)

Po srovnání prognóz Klause a Friedmana se současnou situací v eurozóně je zřejmé, že k naplnění všech těchto prognóz opravdu došlo.¹⁰⁰ V případě předpovědi Václava Klause bez výjimky, ale v určité podobě byla naplněna i předpověď Miliona Friedmana. Eurozóna sice pořád existuje, ovšem ve značně pozměněné podobě než v jaké vznikla a rozhodně nefunguje bezproblémově.

¹⁰⁰ Ekonomů upozorňujících na problémovost projektu měnové unie v Evropě bylo samozřejmě mnohem více. Tyto dvě prognózy však dle mého názoru vhodně ilustrují jejich shrnutí.

Otázkou však zůstává, proč byly tyto předpovědi ekonomů ignorovány a společná měna se mezi nesterilně vyspělé státy zavedla. Odpověď je dle mého názoru stejná jako v případě RVHP. Bylo to kvůli upřednostnění politických zájmů a idejí jednotné Evropy se společnou měnou před zájmy ekonomickými, prosazení Evropské unie a eurozóny jako projektu s mnohem více politickým, nežli ekonomickým rozměrem.

7.3.4 Dopady společné příčiny krizí RVHP a eurozóny

I přijatá opatření v eurozóně jsou více politického nežli ekonomického charakteru. Poslední prognóza Václava Klause byla naplněna schválením doзору Komise nad národními rozpočty členů eurozóny, která je bude moci zamítnout dokonce ještě dříve, než je dostanou ke schválení vlastní parlamenty.¹⁰¹ V RVHP byly také národní rozpočty schvalovány na úrovni orgánů Rady.

Není záměrem mé bakalářské práce rozvádět jakékoli spekulace, nicméně tento naprosto stejný přesun národních pravomocí směrem k nadnárodním orgánům je pro mne výstražným signálem.

V úvodu kapitoly zabývající se příčinami krize RVHP jsem uvedl, že jako kritérium pro krizi RVHP lze brát neplnění vlastních cílů. Pokud bychom tento postup použili i v případě eurozóny, dojdeme k závěru, že i z tohoto hlediska je v krizi také Eurozóna neplnila vlastní cíle reprezentované vlastními smluvními ustanoveními, když prolomením „no bail-out“ klauzule tyto ustanovení porušila a zavedením trvalého záchranného fondu se od nich i jaksí distancovala.

A i když nechci krizi eurozóny definovat z pohledu porušení vlastních smluvních ustanovení, k němuž v eurozóně došlo, je zjevné, že právně ono porušení k samotné krizi, respektive k jejímu prohloubení, zcela jednoznačně vedlo.

¹⁰¹ První národní rozpočty, které budou Komisí schvalovány budou ty pro rok 2014.

Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo provést analogii krizí RVHP a eurozóny, tedy najít podobnosti zjevné a podobnosti více či méně skryté. Tohoto cíle bylo dosaženo.

Oba celky jsou i přes společné znaky organizacemi rozdílnými, přesto lze v krizích v průběhu jejich existence pozorovat jednoznačnou podobnost. Na problémy, jež ke krizím vedly či na nutnost jejich nápravy, bylo upozorňováno jak před vypuknutím, tak v průběhu krizí. Ovšem ani v jednom případě nebyl na názor odborníků z oblasti ekonomie brán přílišný zřetel.

Trvalá krize zemí RVHP je historickým důkazem, že ekonomika řízená ryze politickými zájmy je nefunkční. To byl největší problém zemí Rady. Nikoli centrálně plánované hospodářství samo o sobě nebo socialismus.

RVHP byla řízena politickým soutěžením s kapitalismem a hospodářství členských zemí bylo podřízeno ideologickým opatřením nebo protiopatřením. Stejně tak zavedení eura a řízení EU jako celku se odehrávalo a stále odehrává pod politickým diktátem, ačkoli se jedná o skutečnosti s dopadem v oblasti ekonomiky jednotlivých států.

Společná zemědělská politika odsávající vysoké procento z rozpočtu EU je názorným příkladem toho, že projekt vzniklý z mnoha kompromisních dohod mezi politiky bude jen těžko opravdu ekonomicky prospěšný. Z mého pohledu se jedná o zbytečné protekcionistické opatření narušující fungování volného trhu v oblasti zemědělských produktů, které vede ke stejně zbytečné nadprodukcii.

Druhým příkladem mohou být maastrichtská kritéria, která byla orgány EU ustanovena a stejnými orgány přehlížena, když mělo dojít k posouzení, zda jsou tyto kritéria naplněna prvními státy, které tvořily EU. Opět z důvodů čistě politických, tedy zavést měnovou unii co nejdříve.

Stejný charakter politického diktátu mají opatření přijatá při krizi eurozóny. Myšlenka, že eurozóna nenechá žádného svého člena padnout z důvodu solidarity, vypadá ušlechtilé, ovšem jen do doby než si uvědomíme, že se tak děje za cenu oslabení

autonomie těchto států a předávání jejich národních pravomocí do rukou orgánů EU. Tento proces se navíc stále stupňuje.

Je to zjevné na příkladu bankovního dohledu. Dohled nad bankami států, jež byly nuceny požádat o finanční pomoc a jejichž banky měly problémy s likviditou, vypadá jako krok logický. Dohled nad bankami všech členských států eurozóny, tedy i těch jež o finanční pomoc zatím nikdy nežádaly a naopak ji poskytovaly, který bude ustanoven se schválením prvního pilíře bankovní unie jako krok logický nepůsobí. Vyvolává spíše otázku, zdali nebyla krize samotná využita politickými lídry EU k posílení nadnárodního principu tohoto celku, k semknutí členských států pod jeho vedení a k posílení pravomocí EU do chodu těchto států zasahovat.

Připomenuli-li zavedení dohledu Komise nad rozpočty členských států, opět se dostáváme k podobnosti s centrálním zasahováním do chodu členských států, které bylo výrazným prvkem ve fungování RVHP.

Dokud jsou ekonomická opatření a nařízení diktována pouze politiky, kteří jimi sledují nikoli ekonomické, nýbrž politické cíle, dokud jsou z politických důvodů zavírány oči nad zjevnými skutečnostmi, shrnuto: není-li používán zdravý rozum, nemůže dojít ke zlepšení krizové situace. Politicky nepřipustná byla nápravná opatření v zemích RVHP, stejně politicky nepřipustné by bylo, dle mého názoru, nejlepší nápravné opatření pro eurozónu - redukce členských států na homogenní celek.

Od rozpadu RVHP uběhlo 22 let. To je z historického hlediska velice krátká doba a zůstává tak naděje, že lidé, kteří mají slovo v řízení chodu eurozóny, dokážou pohlédnout kousek zpět do historie, poučit se z ní a napravit chyby, které se v průběhu existence evropské měnové integrace udály.

Jinak dle mého názoru měnovou unii v Evropě bude čekat stejný osud, jako postihl Radu vzájemné hospodářské pomoci. Nevyhnutelné vyčerpání svých ekonomických možností, nechť členů v tomto celku nadále zůstávat a eventuelní rozpad.

Summary

This thesis called „Contemporary financial and economical crisis of eurozone and its comparison to the crisis of Comecon“ describes crises of Comecon and of eurozone. Historical circumstances which led to the founding of these organisations and their following development are summarised in the first two chapters. Third chapter describes differences and similarities between these organisations, presents the development of the monetary union in Europe and examines the level of economic and monetary integration these organisations achieved. The fourth chapter summarises the causes of the Comecon crisis, while the fifth and sixth chapter summarises the causes of the eurozone crisis. The seventh chapter analyses the similar traits of these crises as well as similarities in their causes.

The aim of this thesis is to point out these similarities, both obvious and hidden and focus on how they can affect eurozone in the current state of its crisis. The main asset of this thesis is that it might serve as a guide to analyse the true purpose of eurozone crisis and that it presents clear evidences of similarity between eurozone and Comecon - two organisations, which are seemingly very different.

The conclusions of this thesis might be used to propose some ideas which might help eurozone to overcome its crisis and to avoid further crises in the future.

Seznam pramenů a literatury

Literatura

AMORT, J. *Ekonomika společenství RVHP*, 1. vyd. Praha, Academia, 1987.

DJAKIN, B. G. *RVHP - problémy a perspektivy integrace*. 1. vyd. Praha, 1980.

FIALA, P. a PITROVÁ M. *Evropská unie*. 2., dopl. a aktualiz. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009, 803 s. ISBN 978-807-3252-236.

CHVOJKA, P. *Měnové vztahy v integraci RVHP: Pokus o teorii měny a měnové politiky v podmínkách mezinár. ekon. integrace*. Vyd. 1. Praha, 1979

KLAUS, V. *Obhajoba zapomenutých myšlenek*. 2. vyd Praha: Academia, 2003, 452 s. ISBN 80-200-0645-1.

MOULIS, V., VALENTA, J. a VYKOUKAL, J. P., *Vznik, krize a rozpad sovětského bloku v Evropě 1944-1989*. 1. vyd. Ostrava: Amosium servis, 1991, 372 s. ISBN 80-854-9801-4.

NĚMECEK, E. *Mezinárodní měnový systém: Otázka konvertibility, stability a likvidity*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2000, 247 s. ISBN 80-246-0081-1.

PEARCE, D. W. *Macmillanův slovník moderní ekonomie*. 1. české vyd. Praha: Victoria Publishing, 1994, 549 s. ISBN 80-856-0542-2.

POSPÍŠIL, R. *Veřejná ekonomika*. Olomouc: Professional Publishing, 2013, 197 s. ISBN 978-80-7431-112-3.

POSPÍŠIL, R. *Finance a bankovníctví*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, 139 s. ISBN 978-80-244-1712-7.

POSPÍŠIL, R. HOBZA V., a PUCHINGER Z. *Finance a bankovníctví*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, 76 s. ISBN 80-244-1297-7.

PRŮCHA, V. a URBAN, L. *Hospodářský vývoj evropských zemí RVHP po roce 1970*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989, 350 s. ISBN 80-205-0051-0.

SOJKA, M. a KONEČNÝ, B. *Malá encyklopedie moderní ekonomie*. 6., aktualiz. vyd. Praha: Libri, 2006, 279 s. ISBN 978-807-2773-282

ŠIMEK, R. RVHP: Východ sobě. *Profit*, 2010, roč. 21, č.50, s. 58-59. ISSN 1212-3498.

TOMŠÍK, V. *Ekonomie a zdravý rozum*. Praha: Fragment, 2011, 160 s. ISBN 978-80-253-1393-0

VYKOUKAL, J. P, LITERA, B. a TEJCHMAN. M. *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku, 1944-1989*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000, 860 s. ISBN 80-859-8382-6.

Internetové zdroje

BERÁNEK, T. *Zprávy z bojiště: Silné euro je prvním raněným v měnové válce*. [online]. cit. 2013-4-3. Dostupné z: <http://www.investicniweb.cz/ekonomika/2013/2/1/zpravy-z-bojiste-silne-euro-je-prvnim-ranenym-v-menove-valce>

BYDŽOVSKÁ M. *Zemědělství* [online]. cit 2013-4-2. Dostupné z: <https://www.euroskop.cz/8924/sekce/zemedelstvi>

BYDŽOVSKÁ M. *Kořeny a průběh krize eurozóny* [online]. cit 2013-4-3. Dostupné z: <https://www.euroskop.cz/9026/sekce/koreny-a-prubeh-krize-eurozony>

BYDŽOVSKÁ M. *Hledání východiska z krize*[online]. cit 2013-4-7. Dostupné z: <https://www.euroskop.cz/9057/sekce/hledani-vychodiska-z-krize>

ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA. *Co to jsou nominální a reálné úrokové sazby?*. cit 2013-4-5. Dostupné z:

http://www.cnb.cz/cs/faq/co_to_jsou_nominalni_a_realne_urokove_sazby.html

EUROSTAT. *GDP per capita in PPS*. cit 2013-4-5- Dostupné z:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00114&plugin=0>

JEDLIČKA, J. Aktuální ekonomická prognóza Evropské komise v kostce. cit 2013-4-3. Dostupné z:

<http://www.investicniweb.cz/2013/3/10/aktualni-ekonomicka-prognoza-evropske-komise-v-kostce>

NÁRODNÍ KOORDINAČNÍ SKUPINA PRO ZAVEDENÍ EURA V ČESKÉ REPUBLICE, *Výkladový slovníček - Optimální měnová oblast*. cit 2013-3-29. Dostupné z:

http://www.zavedenieura.cz/cps/rde/xchg/euro/xsl/vyklad_slovník.html

PLECHANOVÁ, B. *Historie EU* [online]. cit. 2013-3-8. Dostupné z:

<https://www.euroskop.cz/8885/sekce>

ŠÍMOVÁ, K. *Problémy rozpočtu EU*. [online]. cit. 2013-3-8. Dostupné z:

<https://www.euroskop.cz/8921/sekce>

URBAN, L. *Volný pohyb osob* [online]. cit. 2013-3-31. Dostupné z:

<https://www.euroskop.cz/8736/sekce/volny-pohyb-osob/>

ZBOŘIL, J. *Plnění Maastrichtských Kritérií Zeměmi EU - 2011* [online]. cit 2013-4-1. Dostupné z:

<http://zboril.blog.idnes.cz/c/207580/Plneni-Maastrichtskych-kriterii-zememi-EU-2011.html>

Seznam zkratek

DPH - daň z přidané hodnoty

ECB - Evropská centrální banka

ECU - European Currency Unit (Evropská měnová jednotka)

EFSF - Evropská finanční stabilizační facilitata

EFSM - Evropský finanční stabilizační mechanismus

EFTA - Evropská zóna volného obchodu

EHS - Evropské hospodářské společenství

EMS - Evropský měnový systém

ERM - Evropský směnný mechanismus

ERM II - Evropský směnný mechanismus II

ES - Evropská společenství

ESCB - Evropský systém centrálních bank

ESM - Evropský stabilizační mechanismus

ESUO - Evropské společenství uhlí a oceli

EU - Evropská unie

EUROATOM - Evropské společenství pro atomovou energii

HDP - hrubý domácí produkt

HMU - hospodářská a měnová unie

HSP - hrubý společenský produkt

JEA - Jednotný evropský akt

OEEC - Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci

OMT - Outright Monetary Transactions (program přímé monetární transakce)

RVHP - Rada vzájemné hospodářské pomoci

SMP - Securities Marketing Programme (program nákupu státních dluhopisů)

SSSR - Svaz sovětský socialistických republik

SZP - Společná zemědělská politika

USA - Spojené státy americké

Seznam grafů

Graf 1 - Vývoj inflace v eurozóně jako celku.....	54
Graf 2 - Veřejný dluh států EU v poměru k jejich HDP v roce 2012.....	56
Graf 3 - Deficit veřejných rozpočtů členských států EU v poměru k jejich HDP v roce 2012.....	56
Graf 4 - HDP na hlavu ve státech EU v roce 2011 v poměru k průměrnému HDP v EU	57
Graf 5 - Odhad růstu HDP a inflace v EU pro rok 2013.....	58
Graf 6 - Poměr kupní síly eura vůči dolaru v roce 2012.....	66

Seznam tabulek

Tabulka 1 - Průměrné roční tempo růstu národních důchodů ve vybraných zemích RVHP za léta 1956-1980 (v %)	20
Tabulka 2 - Maximální daň z příjmů fyzických a právnických osob v členských státech EU v roce 2012	34
Tabulka 3 - Složení ECU v roce 1979, tedy v době vzniku (vyjádřeno podílem národních měn v 1 ECU)	37
Tabulka 4 - Průměrné roční přírůstky hrubé zemědělské výroby v letech 1971-1985 (v %), členěno dle pětiletých období	42
Tabulka 5 - Podíl těžkého průmyslu na úhrnných průmyslových investicích v letech 1975 a 1985 (v %) v zemích RVHP	43
Tabulka 6 - Územní orientace zahraničního obchodu evropských zemí RVHP v letech 1970-1985 (v % z obrátu)	46
Tabulka 7 - Cyklická (ne)sladěnost stavu HDP za léta 1999-2010 některých členských zemí a průměrného stavu eurozóny	53
Tabulka 8 - HDP na hlavu ve státech eurozóny v poměru k průměrnému HDP v EU (pro rok 2011)	57
Tabulka 9 - Plnění maastrichtských kritérií státy EU v roce 1997 (1998)	60
Tabulka 10 - Plnění maastrichtských kritérií (vyjma stability úrokových sazeb) státy EU k dubnu 2011	62